

**Збірка матеріалів
Обласного конкурсу пошукових робіт учнівської молоді
«Пам'ятки Запорізького краю»
2018 – 2019 рр.**

**Частина 2
«Пам'ятки природи»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ І
КРАЄЗНАВСТВА, СПОРТУ ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

**Збірка матеріалів
Обласного конкурсу пошукових робіт
учнівської молоді
«Пам'ятки Запорізького краю»
2018 – 2019 рр.**

**Частина 2.
«Пам'ятки природи»**

Запоріжжя
2020

*Рекомендовано науково-методичною радою комунального закладу
«Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства, спорту та
екскурсій учнівської молоді» Запорізької обласної ради
(протокол № 2 від 26.05.2020 р.)*

Збірка матеріалів Обласного конкурсу пошукових робіт учнівської молоді «Пам'ятки Запорізького краю» 2018 – 2019 рр. Частина 2. «Пам'ятки природи». – Запоріжжя: – КЗ «Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» ЗОР, 2020. – 76 с., іл.

Редактори: Янущенко Д.В., завідувач відділу краєзнавства та патріотичного виховання КЗ «Центр туризму» ЗОР;
Солоха О.В., культторганизаторка відділу краєзнавства та патріотичного виховання КЗ «Центр туризму» ЗОР.

Головними завданнями Обласного конкурсу пошукових робіт учнівської молоді «Пам'ятки Запорізького краю» є виховання в учнівської молоді патріотизму, любові до України, залучення молоді до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, а також до природоохоронної та дослідницької роботи, поваги до народних звичаїв, традицій, духовних і культурних цінностей усіх націй і народів, які живуть в Україні.

У другій частині збірки представлені роботи з природничого краєзнавства («Пам'ятки природи»).

Для педагогічних працівників та учнівської молоді позашкільних, навчальних закладів, а також всіх зацікавлених у вивченні та збереженні історико-культурної та природної спадщини Запорізького краю.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Пам'ятка природи – окремі унікальні природні об'єкти, що мають наукове, пізнавальне, історичне, культурно-естетичне значення. Об'єкти і комплекси, оголошені пам'ятками природи, повністю вилучаються з господарського використання, тут забороняється будь-яка діяльність, що завдає їм шкоди. Пам'ятки природи поділяються на геологічні, гідрологічні, ботанічні, комплексного типу, а також включають пам'ятки садово-паркового мистецтва, старі садиби, комплекси міських парків і садів. Це також природоохоронна територія, на якій розташований окремий унікальний природний об'єкт, що охороняється державою і є цінним за своїм науковим, навчально-просвітницьким, історико-меморіальним або культурно-естетичним значенням.

До пам'яток природи належать, наприклад, унікальні геологічні відслонення, печери, водоспади, озера, метеоритні кратери, тощо. Також, пам'яткою природи може бути, наприклад, одне рідкісне дерево або території значних розмірів – ліси, гірські хребти, ділянки узбережжя і долин. У такому разі вони часто іменуються урочищами або природоохоронними ландшафтами.

Природно-заповідний фонд Запорізької області станом на початок 2015 року налічував 337 об'єкти загальною площею понад 124,242 тис. га. З них 23 об'єкти – загальнодержавного значення, та 314 – місцевого значення. Відсоток заповідності складає 4,57%.

Охоронний режим пам'яток природи є одним із найсуворіших після природних заповідників і заповідних урочищ і регулюється Законами України «Про природно-заповідний фонд України» та «Про охорону культурної спадщини» та підзаконними актами. На території пам'яток природи України «забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного їх стану».

Метою обласного конкурсу пошукових робіт учнівської молоді «Пам'ятки Запорізького краю» було не лише привернення уваги учнівської молоді до пам'яток природи своєї місцевості. Важливим завданням було визначити сучасний стан пам'яток природи Запорізької області, і свого краю зокрема, привернути увагу громадськості до наявних проблем і стимулювати власників земель, на яких розташована пам'ятка, та суспільство до їх вирішення.

Збереження пам'яток природи є не лише відповідальністю держави та органів місцевого самоврядування, а це також відповідальність кожного свідомого громадянина країни, який прагне жити в квітучій Україні і пишатися її унікальною природою.

«Пам'ятки природи»

КАМ'ЯНА МОГИЛА: У ПОШУКАХ ОЙКУМЕНИ ЛЮДСТВА

*Автори: Андрюшина Анна та Височина Дар'я, учениці 9-Б класу
Мирненської ЗШ І-ІІІ ст. МРР ЗО.*

*Керівник: Сарана Ю.В., вчитель історії
вищої категорії Мирненської ЗШ І-ІІІ ст. МРР ЗО.*

Опис пошуково-краєзнавчої діяльності. Коли хтось скаже про те, що не любить краю, де живе, не вірте. Якби було так насправді, ця людина знайшла б для проживання інше місце. А якщо любиш свою землю, рано чи пізно починаєш цікавитися її історією.

Наша пошуково-краєзнавча експедиція, за **маршрутом** смт. Мирне – Кам'яна Могила, присвячена перлині запорізького краю – Кам'яній Могилі, заповіднику, якому у вересні 2008 року Указом Президента України № 815/2008 було надано **статус** Національного. Відтоді його офіційна назва – Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила». Археологічний комплекс «Кам'яна Могила» претендує на включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Актуальність теми дослідження полягає у бажанні дослідити археологічну пам'ятку «Кам'яна Могила», яка у давнину була для подорожнього своєрідним маяком на рівнині, до якого сходилося багато доріг і стежок. У ході дослідження перед нами постало таке питання: епіцентром збору чи розповсюдження чогось нам невідомого, був цей величний природний феномен? Хто ми? Які? Звідки? Ці одвічні питання завжди з нами. Актуальність обраної теми викликана бажанням дослідити історико-культурну пам'ятку Запорізького краю «Кам'яну Могилу», та довести що вона була центром працевілізацій давнього світу.

Кам'яна Могила – пам'ятка
прадавнього мистецтва

Мета та завдання нашої пошукової діяльності це збереження, відродження та популяризація історії рідного краю, формування світогляду та духовності молодого покоління, залучення широкої громади до вивчення культурної спадщини. Очікувані результати нашої діяльності це зміцнення позитивного іміджу Запорізького регіону та України у світі; привертання уваги молоді до історії, фольклору; формування цілісного культурно-інформаційного простору.

Історія Кам'яної Могилі має багато легенд. І ось одна з них: Провинився чимось богатир Богур перед Аллахом, і той покарав його: наказав виривати руками з ближнього гірського кряжу каміння та скласти з них на березі р.

Молочної гору такої висоти, щоб з неї у всі боки було видно степ. Виконуючи волю Аллаха, Богур рвав з кряжу величезні камені, переносив їх на собі та складав їх в зазначене місце один на інший. Щоб скоріше закінчити роботу, удався він до хитрощі: нещільно складав камені. Більше половини роботи було вже зроблено, коли Богур, зтягуючи чергову глибу, оступився й провалився в одну з оставлених їм між камінням щілин, зав'яз там та помер з голоду. Така кара спіткала його за бажання обдурити Аллаха. Й наказав Аллах вітру засипати піском всі щілини та накрити тіло богатиря, кістки якого й досі знаходяться там.

В геологічному та історичному плані Кам'яна Могила – одна з унікальних пам'яток природи. Цей останець піщаника Сарматського моря третинного періоду (XIV-XII млн. років до н.е.), яке займало територію Чорного, Азовського та Каспійського морів. Мільйони років тому тут була піщаникові мілина. Пізніше, коли виникло Понтійське море, на цьому місці утворилися вапнякові відкладення. Море пішло, запанувала пустеля. З'явилися червоно-бурі глини, які містили залізо та марганець. Згодом тут утворилася впадини річки пра-Молочної, води якої проходили вглиб землі, а оксиди заліза та марганцю виходили на поверхню, утворюючи кам'янисту породу. Так поступово виник на цьому місці пісковиковий моноліт. Внаслідок природного поглиблення русла річки Молочної, величезний острів опинився на поверхні долини. Під дією води та вітру первинний щит піщанику розколовся, а його уламки сповзли по піску, і виник своєрідний кам'яний пагорб. З часом плити набули дивовижні форми та обриси. Однак це не хаотичне нагромодження плит, а кам'яний панцир, в якому утворилися гроти та печери, які виявилися дуже зручним для здійснення культових цілей древніх людей. Великий кам'яний пагорб у степу приваблював людей як явище незвичайне, фантастичне. Слідів культових відправлень Кам'яна Могила мала дуже багато. Це й обрядові місця різних історичних епох, й наскальні малюнки. Саме вони, тисячі зображень, й таємничі мережева шаманських знаків: від мамонта до вершників – дивовижний діапазон шанування нерукотворної гори. За найдавнішими віруваннями, обряди, які здійснювали жерці-волхви перед зображеннями тварин, сприяли вдалому полюванню, захищали людей та їх житло від стихійних лих.

Навколо Кам'яної Могили існує цілий комплекс археологічних пам'яток (стоянок, поселень, поховань), які створили локальний степовий ландшафт, область з релігійно-обрядовим центром на пісковиковому пагорбі. Дослідження цих археологічних пам'яток зможуть допомогти в уточненні датування петрогліфів і розуміння тих процесів, які відбувалися тут в давнину. У той же час розташування Кам'яної Могили характеризується збереженням значної ділянки реліктового степу, який сприймався древнім населенням як сакральний простір. На самій вершині пагорба розташовано священне місце – стародавній вівтар, де здійснювалися релігійні обряди. Центральне святилище на Кам'яній Могилі споруджено не тільки по всім традиційним канонам – бути «звідусіль відкритим для поглядів», але й розташовано на точці енергетичного «стовпа» з позитивним зарядом. Це підтверджено одним з найвищих лам Непалу лінії

Карма Каг'ю Ринпоче Лопен Цечу, який відвідав Кам'яну Могилу влітку 1995 року.

Відчуваючи себе належним до свого народу, не можна не замислюватися над тим, з чого почалася його історія. Саме такі почуття і роздуми підштовхнули нас до вивчення цієї дуже давньої історії, що прийшла з далеких часів.

Опис стану пам'ятки. У приазовському степу під безмежною блакиттю небесного склепіння чітко вирізняються заокруглені обриси величезної кам'яної гори, схожої на могильний насип. Це – Кам'яна Могила – державний історико-археологічний заповідник. Периметр цієї гори – майже 3 кілометри, її висота сягає 12 метрів. Близько 3 тисяч каменів різних розмірів, гроти, впадини, тріщини Кам'яної Могили разюче нагадують будову людського мозку.

Хоча багато аналогічних пам'яток з метою збереження ховаються спеціальними спорудами (наприклад Чатал-Хююк в Туреччині), Кам'яна Могила, як і раніше знаходиться під відкритим небом.

Храм культури та духовності

Щодо сучасного стану пам'ятки Кам'яна Могила ми взяли інтерв'ю у старшого наукового співробітника музею заповідника НІАЗ «Кам'яна Могила» Пашко Ольги Вікторівни, яка розповіла нам, що стан Кам'яної Могили задовільний.

Але пам'ятник піддається впливу природних факторів (температура, опади, вітер), що призводить до його поступового руйнування. Працівники заповідника намагаються усунути і запобігти руйнації під керівництвом спеціальних служб МЧС. Так як пам'ятка перебуває під відкритим небом основною проблемою є опади, після яких оголюються нижні брили, порушується цілісність. Виявляються фактори розмивів і осідання, зсуви та надломи брил. Труднощі в таких ситуаціях проявляються в тому, що немає спеціального транспорту та у складності під'їзду до території самого пагорба. Щоквартально проводять огляд стану пам'ятки та складають акт технічного обстеження.

На сьогоднішній день проведено охоронні роботи щодо збереження пам'ятки, відновлений древній біоценоз, на заповідній території створено лапідарій, на базі науково-популярної експозиції музею ведеться екскурсійна робота. Заповідником розроблена «Комплексна програма археологічних досліджень на території НІАЗ «Кам'яна Могила» та його охоронних зонах на 2015-2020 рр.». У 2017-2018 роках на території заповідника працювала археологічна експедиція доктора історичних наук, старшого науковий співробітника Інституту археології НАН України Котової Н.С. На протязі 2017-

2018 р. експедиція під керівництвом Джоса В.С., вивчала поселення доби пізньої бронзи, були знайдені фрагменти посуду, знаряддя праці, зброї. 21 вересня 2018р. заповідник відвідали учасники та експерти робочої наради з питань впровадження пілотного проекту щодо створення туристичного кластеру в Запорізькій області «Мелітополь – Мелітопольський район – Веселе – Кирилівка». Основна ідея проекту полягає у створенні туристичної інфраструктури з використанням багатой історичної спадщини, яка базується на Скіфському кургані, Чумацькому шляху, узбережжі Кирилівки, а також ряду екскурсійних об'єктів, серед яких є НІАЗ «Кам'яна Могила».

Щороку з метою залучення уваги громадськості до Кам'яної Могили тут проводиться Всеукраїнський музичний фестиваль «У Кам'яної Могили».

Картографічний матеріал. Місце знаходження: Запорізька область, Мелітопольський район, смт Мирне GPS: 46°57'01.4"N 35°28'11.9"E.

Контакти: (0619) 49-46-70, (0619) 43-70-37. Доїхати до заповідника з Мелітополя можна рейсовим автобусом з автостанції № 2 (Центральний ринок), який курсує за маршрутом «Мелітополь – Заповідник Кам'яна Могила».

Час відправлення з м. Мелітополь: 7-40, 9-40, 12-10, 15-30, 17-40, 19-50;

Час відправлення з заповідника Кам'яна Могила: 8-40, 11-00, 14-10, 16-40, 19-00.

Від автостанції також можна доїхати до смт Мирне та дістатися заповідника пішки, що займе 15-20 хвилин (2 км).

Висновки та рекомендації. Суб'єкт історії! Величний пагорб...

Тисячоліттями зберігають печери та плити свої таємниці, в пісок перетворюючи каміння, ховаючи в ньому матеріальні підтвердження легенд. У ході нашої учнівської експедиції, ми дослідили феномен нашого краю – Кам'яну Могилу, що розташована біля селища Мирне.

У ході дослідження ми знайшли підтвердження, що з Кам'яною Могилою пов'язана доля багатьох народів світу. Ріка Часу в малюнках донесла до нас віяння людини «сивої давнини». Кам'яна Могила виконувала функції «світової гори», це своєрідна модель Всесвіту, що віддзеркалює сутність космічного ладу. Кам'яна «Мекка» поєднувала і об'єднувала три світи – небесний, земний і підземний, вона була об'єктом поклоніння різних релігій.

Розташована на перетині Європи і Азії, Заходу і Сходу, Півночі і Півдня, Середземномор'я і Центральної Азії, рас, етносів, культур, вірувань та мов, ця

Карта місця знаходження Кам'яної Могили

природна «піраміда» була суб'єктом історії завжди. Звернули на неї увагу майже 250 років тому, а почали досліджувати вже через 50 років. Дослідження вчених призвело до відкриття 65 гротів і печер, на стелях яких виявлено декілька тисяч рідкісних наскальних зображень різних історичних епох: палеолітичної, неолітичної, епохи міді – бронзи і середньовіччя, тобто хронологія зображень Кам'яної Могили охоплює період від XXII – XVI тисячоліть до н.е. до X – XII століть.

Науковий інтерес до Кам'яної Могили не зникає. Вона має ще багато тайн. Навіть цікаво було б знати, чому наскальні рисунки – петрогліфи малювались на скелях плит? Це було дуже незручно. Стародавні люди вважали, що боги постійно вимагають жертвоприношень, і на плитах Кам'яної Могили жерці – чаклуни вершили священний обряд. Жерці племені вважали, що за віддане богам життя, ті обдарують плем'я дощами і гарним врожаєм. Доречно згадати «Древо Життя» з гроту «Бика», що символізує торжество родючості на Землі.

Підбиваючи підсумок нашого дослідження, можна зробити припущення що, Кам'яна Могила це Храм нашої культури і духовності, що свідчить світові про існування працивілізацій на теренах нашої землі, про її високу культуру та духовність. Не має жодних підстав стверджувати що питання важливості Кам'яної Могили, як священного центру працивілізації, не актуальне для сучасної української історії та ніяк не впливає на наше сьогодення. Адже коли піти за найсміливішими теоріями можна визнати, що наша запорізька земля – своєрідна Ойкумена народів світу праминувщини, а Кам'яна Могила – її Священний Храм.

Відтак історія цього диво – пагорбу гідна зацікавлення допитливих, гордості в сміливих серцях і радості від причетності до Великої історії справжніх патріотів своєї Батьківщини.

Список використаних джерел

1. Джос В.С. М.Я. Рудинський і питання охорони Кам'яної Могили // *Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2017: збірник наукових праць. Пам'яті М.Я. Рудинського (1887-1958).* – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2017. – с.48.
2. Джос В.С. Нові знахідки антропоморфних стел в долині р. Молочної // *Музейний Вісник №11.* – Запоріжжя, 2011. – с. 75.
3. Джос В.С. Охоронно-дослідницькі роботи на пісковиковому пагорбі «Кам'яна Могила» у 2009 році // *Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень.* - Вінниця, 2011. – с.145-152.
4. Джос В. С., Стріленко Ю.М. Проблеми консервації петрогліфічних комплексів Кам'яної Могили // *Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень.* – К. СПД Павленко, 2014., Вип. № 9., с. 526-533.
4. Дронова Т.М. Археологічна пам'ятка «Кам'яна Могила»: номінація до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО // *Збірник наукових праць Міжнародної наукової конференції «Проблеми вивчення та охорони пам'яток первісного мистецтва півдня Європи (кам'яний вік – епоха бронзи)».* – Запоріжжя: Дике Поле, 2015. – с.18.
5. Михайлов Б.Д. *Петрогліфи Кам'яної Могили: Семантика. Хронологія. Інтерпретація: [Монографія]* – Запоріжжя, 1994, 1999, К.: МАУП, 2005. – с.46-87.

ВЕСЕЛІВСЬКИЙ ДУБ – «ПЕТРОВИЧ»

Автори: *пошукова група «Краєзнавці»*
учні КЗ «Веселівська ЗОШ І-ІІІ ст. № 2» Веселівська ОТГ,
вихованці гуртка «Екологічне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР.
Керівник: *Мусіхіна Г.П.*,
вчитель КЗ «Веселівська ЗОШ І-ІІІ ст. № 2»
керівник гуртка «Екологічне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР.

Вступ. Актуальність. Збереження і вивчення природи рідного краю – одна з найважливіших проблем сучасної людини. Піклуватись за все живе в нашій природі необхідно зараз – завтра буде пізно. Отже, актуальність проблеми і пошук шляхів її вирішення зумовили вибір теми.

Об'єкт дослідження: видовий склад дерев Веселівського парку відпочинку.

Предмет дослідження: пам'ятка місцевого значення – Веселівський дуб «Петрович».

Мета дослідження полягає у вивченні історії виникнення пам'ятки природи, пропагуванні природоохоронної діяльності серед учнівської молоді.

Відповідно до мети були поставлені **завдання:**

1. У результаті дослідницької роботи зібрати матеріал про історію виникнення дуба «Петровича», зустрітися з місцевим краєзнавцем – Кузьміновим Павлом Миколайовичем.

Фрагмент карти с. Веселого

2. Визначити використання дерев дуба людиною, значення їх в природі.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідницької роботи були застосовані наступні **наукові методи роботи:**

1. *Теоретичні:* теоретичний аналіз наукової літератури, що дало можливість систематизувати біологічні данні.

2. *Емпіричні:* моніторингові спостереження, узагальнення даних дали змогу дослідити реальний стан досліджуваної проблеми.

Наукова новизна: вперше було досліджено видовий склад дерев Веселівського парку. Результати досліджень наведені в таблиці.

Практична значущість: матеріали досліджень можна використовувати на уроках природничих дисциплін, позашкільних гуртків, при вивченні предмета «Рідний край», краєзнавчих екскурсій.

Веселівський парк відпочинку. Життя кожної людини залежить від рослин. Адже вони є постачальниками кисню, який так необхідний для дихання всіх живих істот. Відпочинок на природі серед дерев надихає людину на творчість, бажання робити добро.

Наше рідне селище Веселе утопає в зелені квітів і дерев. У кожної людини біля двору ростуть різні дерева, це: клени, липи, акації, модрина, берізки.

Легенями нашого селища є Веселівський парк відпочинку. Заснований він ще у п'ятдесятих роках минулого століття.

Сьогодні парк у Веселому має площу 16,5 гектарів, відповідну мережу пішохідних доріжок з твердим покриттям, впорядковані алеї та майданчики для виступу аматорів, відпочинку дітей та дорослих.

Червоним квадратом позначено місце знаходження пам'ятки природи Веселівського парку – дуб «Петрович». Протяжність маршруту від школи до парку відпочинку становить 2,5 кілометрів по ґрунтовій дорозі.

Місцева пам'ятка природи – дуб «Петрович». Справжньою окрасою нашого селища є Парк культури та відпочинку, розміщений у центрі Веселого. Заснував парк та організував посадку дерев та кущів, інших зелених насаджень у 50-60-их роках минулого століття голова Веселівського райвиконкому Божко Павло Федорович.

Сьогодні веселівці і гості селища з вдячністю згадують нашого земляка. З ранньої весни і до пізньої осені милують око пишні шати акації, клену, глядичі, липи, берези та інших дерев.

Зустріч з Кузьміновим П.М.

Черних Василь Петрович, Балабко Борис Петрович, Пригорницький Іван Петрович та інші. Взагалі, багато робочих заводу брали участь в озелененні парку, але було прийнято колективне рішення назвати дуб «Петрович». І сьогодні він привертає до себе увагу не тільки спеціальною табличкою й огорожею, а своїм розкішним виглядом. Зараз дубу 61-рік, він має висоту більш як 20 метрів, ширина крони досягає 35 метрів.

Дуб «Петрович»

В центрі парку знаходиться зелена окраса нашого селища **заповідний дуб місцевого** значення, який в народі називають «Петрович». Зустрівшись з місцевим краєзнавцем – Кузьміним Павлом Миколайовичем, ми з'ясували, що на табличці невірно вказаний рік висадки цього дерева. Парк заснований у 1957 році, а на табличці вказано 1975 рік.

Свої зауваження ми в письмовій формі передали до селищної ради з рекомендаціями виправити неточності. Після нашої зустрічі Павло Миколайович написав статтю у газету «Колос» з зверненням до молодого покоління.

В парку відпочинку збудована дитяча фортеця. Біля фортеці є ще один дуб – дуб танкістів, який символізує пам'ять всім танкістам воєнних років та мирного часу. І цей дуб став місцем їхньої зустрічі. Ми теж побували тут. Його вік такий же як і заповідного дуба. Вони були висаджені в один час. Ми, члени

Вирощування саджанців дуба на навчально – дослідницькій ділянці

гуртка «Екологічне краєзнавство», часто буваємо в парку відпочинку, вивчаємо навколишню природу, визначили видовий склад дерев Веселівського парку відпочинку. Виміряли товщину стовбура. Вона досягає 2м 80см.

На шкільній навчально-дослідницькій ділянці ми висадили жолуді, які були зібрані під час екскурсії біля заповідного дуба, з метою вирощення саджанців для висадки у парку відпочинку. А

що ми знаємо про це дерево?

Ботанічна характеристика дуба звичайного (QUERCUS ROBUR L.). Це велике дерево належить до сімейства букових. Воно сягає у висоту 40-50 м, а його крона відзначається міцністю. Коріння дуба – дуже могутнє, інколи має округлість до 100 м в діаметрі. Кора молодих дерев и пагонів гладка, бура, згодом стає сірою, сріблястою. Кора старих дубів з глибокими тріщинами має товщину до 10 см. Листя – продовгувате яйцевидне, перистолопасне, а квітки – одностатеві, однодомні. Чоловічі квітки в довгих звисаючих сережках, жіночі – сидячі. Плід яйцевидної форми, буро-жовтий жолудь, 1,5 – 3 см завдовжки. На 1/3 жолудь оточений чашоподібною, лускатою плюскою.

Дуб любить тепло, мало вимогливий до вологи, але не переносить надлишку її. Росте повільно: у молодому віці схильний до заморозків, страждає від сильних вітрів, яскравого сонця, але пізніше виростає в могутнє дерево. Росте в широколистяних змішаних лісах і дібровах, використовується в полезахисних лісонасадженнях, для озеленення міст і селищ. Цвіте у квітні-травні, плодоносить у вересні-жовтні.

Фармакологічні властивості. Кору дубу звичайного можна застосовувати як протигнильний, в'язучий та протизапальний засіб, який допомагає від запалень слизової оболонки глотки, гортані, рота, а також при стоматиті, гінгівіті, гастриті, рахіті, пародонтозі, флюсі, проносі, шлункових кровотечах, ентериті, захворюваннях селезінки і печінки, притуберкульозі та випаданні прямої кишки. Також кора дуба є ефективним засобом при лікуванні захворювань лімфатичних вузлів, екземи, опіків, відморожень, тріщин, вона допомагає при отруєнні алкалоїдами, грибами, солями олова, свинцю та міді.

В секторі гінекології *відвар кори дуба звичайного* застосовують для спринцювань від болів у жіночих статевих органах, при виразковому кольпіті та вульвовагініті. Кору вживають внутрішньо і при надмірних місячних. Відвар галів допомагає при опіках, а жолуді використовуються як кавовий сурогат і *засіб для лікування хвороб травної системи*.

Внутрішньо вживають настій з чайної ложки дубової кори і двох склянок кип'яченої холодної води. Ліки настоюють протягом 8 годин і вживають по 2 столові ложки 3 або 4 рази на добу. Також настій можна приготувати зі склянки окропу і столової ложки (10 грам) кори. Його вживають по столовій ложці тричі на добу.

Відвар готується, як і настій, з однієї столової ложки кори дерева і склянки води. Сировину варять 1 – 2 хвилини, потім настоюють до охолодження і п'ють два рази на добу при отруєннях по склянці за один прийом.

З жолудів варять каву. Для цього чайну ложку підсмажених до червоного відтінку жолудів подрібнюють млинком і заварюють на склянці води. Таку каву можна пити щодня по одній склянці від проносів та хронічних катарів кишечника.

Більш популярна кора дуба звичайного як зовнішній засіб. Відвар з 20 грам кори і склянки води використовується для полоскань, а запаривши таким відваром листя шавлії лікарської, отримують чудовий *засіб для полоскання рота від зубного флюсу*.

Для примочок від опіків готують відвар з 40 грам кори дуба і склянки окропу. Також при опіках використовується відвар галів, який готується з повної жмені сировини і двох літрів води. Варять гали у воді протягом 10 хвилин.

Для приготуванні мазі від пролежнів слід взяти дві частини кори дуба звичайного та одну частину бруньок тополі чорної і варити кілька хвилин на семи частинах вершкового масла. Потім сировину відтискають і зливають у скляну банку.

Висновки:

1. Результатом дослідницької роботи є визначення видового і кількісного складу дерев Веселівського парку.

2. Була проведена зустріч з місцевим краєзнавцем Кузьміним П.М., досліджено місцеву пам'ятку природи – дуб «Петровича», його стан, статус і з'ясовано помилкове визначення віку дерева.

3. Матеріали стосовно допущених помилок подано до селищної ради.

4. З метою пропаганди природоохоронної діяльності на території школи було закладено шкільку для вирощування саджанців дубків для озеленення селища Веселого. В школі проводяться трудові десанти з озеленення територій.

Список використаних джерел

1. <https://we.org.ua/narodna-medytsyna/likarski-roslyny-ta-yih-zastosuvannya/dub-zvyhajnyj-yak-likarska-roslyna/>
2. Кора дуба: лікувальні властивості, користь, опис рослини - Ліктрави
3. <https://liktravy.ua> › Корисне › Енциклопедія

ГЕОЛОГІЧНА ПАМ'ЯТКА ОСТАНЕЦЬ ФРАГМЕНТУ ВЕЛИКОГО ЛОЗОВАТСЬКОГО АНТИКЛІНАРІЮ

*Виконали: Фомінська Дарія та Закарлюка Богдан,
учні КУ «Григорівська ЗОШ I – III ступенів»,
вихованці краєзнавчого гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР.
Керівник: Матюхіна Т.М.,
учитель КУ «Григорівська ЗОШ I – III ступенів»,
керівник гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР.*

Вступ. Пам'ятка природи – природоохоронна територія, на якій розташований окремий унікальний природний об'єкт, який охороняється державою і є цінним за своїм науковим, навчально-просвітницьким, історико-меморіальним або культурно-естетичним значенням.

Охоронний режим пам'яток природи є одним із найсуворіших після природних заповідників і заповідних урочищ. Згідно законодавства України «на території пам'яток природи забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного їх стану» [1].

Проблема ж збереження унікальних пам'яток природи (у вигляді стратотипів, опорних розрізів, місцезнаходжень фауни у природних відслоненнях та у відпрацьованих кар'єрах), на нашу думку, завжди повинна бути актуальною і важливою для представників природоохоронних організацій та геологів.

Метою дослідження стало опис сучасного стану геологічної пам'ятки Токмак-Могили, яка належить фрагменту великого Лозоватського антиклінорію, складеного гранітами анадольського комплексу палеопротерозою, що знаходиться у півд.-східній частині Запорізької області.

Були поставлені наступні завдання:

- проаналізувати наявні джерела, що стосуються геологічного періоду міоцену на території Запорізької області;
- провести польові дослідження пам'ятки Токмак-Могили;
- з'ясування причин руйнування геологічної пам'ятки;
- дослідити вплив антропогенних чинників на ландшафт гори.

Для обстеження території дослідження було проведено 2 одноденних походи впродовж 2017 – 2018 рр. Під час проведення експедиції було здійснено

обстеження, описання, відбір колекцій зразків порід, мінералів та викопної фауни, фотодокументування.

Характеристика району проведення експедиції.

*Завітайте до нас у степи ковилові,
Де Конка вмива береги барвінкові.
Де чумацькі шляхи, сиві верби похилі,
Будем вас зустрічати на Синій – Могилі.*

Саме так, в широкій степовій долині, зустрічає мандрівників кольоровим килимом трав, повітрям напоєним Геологічна пам'ятка Токмак – Могила ароматами квітів та незвичайною красою гранітного відблиску добре помітний, останець скелі – Токмак Могила.

Це геологічна пам'ятка місцевого значення, що поодиноким острівцем височить на схилах. Все це різноманіття рослин, яке вирізняється відтінками барв та пахоців, перетворюють сумуючу скелю та степ на живе художнє полотно. Наш край – один з найпотужніших центрів України, багатий запасами мінеральної сировини. В області розвідано більше ста родовищ мінеральних ресурсів, з яких експлуатується близько 30. В більшості з них видобуток ведеться відкритим (кар'єрним) способом [3].

При цьому значні площі родючих чорноземів відводять для несільськогосподарського використання, забруднюються поверхневі та підземні води, зменшується видовий склад рослин і тварин. Та найголовніше, що в жертву приносяться території, які мають історико-археологічну, біологічну, геологічну цінність. Одним із таких об'єктів є унікальна геологічна пам'ятка – гора Токмак – Могила.

Ті, кому ще не довелось побувати на вершині краю, повинні поспішити, доки ще не пізно. Друга по висоті точка Приазов'я може безслідно зникнути з лиця землі. В чому ж причина? Це кар'єр, в якому добувають граніт, і поступово руйнує старовинну гору, унікальну пам'ятку природи.

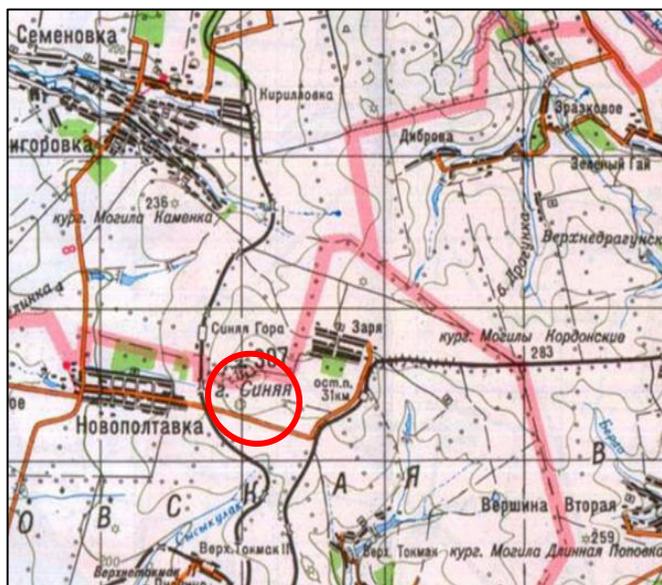
Актуальність наших досліджень полягає в усвідомленні того факту, що безвідповідальна діяльність людини може знищити неповторну пам'ятку природи. На жаль, мабуть, цей процес невідворотній. Але зусиллями не байдужих до цієї проблеми людей, можна зберегти для наступних поколінь Токмак-Могила.

Географічне положення об'єкта. Токмак-Могила або Синя Гора – геологічна (мінерально-петрографічна) пам'ятка природи [7]. Друга за висотою вершина Приазовської височини. Заповідний статус

Новополтавський кар'єр

отримала в 1972 році, занесена до природоохоронного фонду Запорізької області і вважається пам'яткою природи місцевого значення. Площа заповідної території 3 га. Кварцитова сопка – останець Приазовського кристалічного масиву, що підноситься на 307 метрів над рівнем моря, являє собою пагорб, висотою 55 метрів, А знаходиться вона на південно-східній околиці села Новополтавка Чернігівського району, є найвищою його точкою та межує з

Місце розташування Токмак-Могили

Пологівським районом [8]. Географічні координати об'єкта 47° 16' 00" пн. ш., 36° 19' 55" сх. д. Пагорб-останець, який належить фрагменту великого Лозоватського антиклінарію, складеного гранітами анадольського комплексу палеопротерозою. Вік 2085± 25 млн. років. Вміщуючи породи-гнейси і магматити західно приазовської серії, з якими граніти мають поступові переходи. Серед андольських гранітів виділяють тіньові граніт – мігматити, які містять релікти первинних порід та відрізняються підвищеним вмістом фемічних мінералів. Граніти являють собою

нерівномірно зернисту масивну породу. Тип пам'ятки – петрографічний [11, с.163]. Звідси починають свої витoki та течуть в різні боки річки Каїнкулак, Молочна (Токмак), Кальчик, Берда, Токмачка, Обіточна, Конка і Гайчур. [9] В народі пам'ятка має назву – Синя Гора або Синя Могила, бо й справді вона здається синього кольору, коли в ясні дні на кам'яних, освітлених сонцем місцях, від ледь відчутного подиху вітру, грає хвилями ковила – окраса степу. Іноді її називають Сивою на фоні ковили.

*Ой, могило, сива, в косах – ковила,
Чом ти білим цвітом рано зацвіла?
Ой, могило, сива, в косах – ковила,
Сонцю усміхнулась, місяць обняла.*

Саме такими рядками своїх віршів поет Олексій Чех описує неповторність краси диковинного каменю в обіймах ковили, коли в м'яких вечірніх сутінках цей дивний витвір особливо вражає, надає йому ще більше

Експедиція гуртківців до Синьої гори з краєзнавцем Шамою Володимиром Васильовичем

привабливості та загадковості.

Назва Токмак – Могили виникла від зміненого «чокмак» або «шокмак», що означає на каракалпацькій, киргизькій та турецькій мовах вогниво, а кремінь – «чокматаш» або «шокматаш» – міг знаходитися в нинішній Запорізькій області лише в Чернігівському районі, зокрема в околицях Токмак – Могили, – то таке пояснення походження назви цієї сопки має під собою ґрунт [5]. Одна з легенд як пояснює нам

Токмак-Могила

колишня вчителька історії Кальченко Таїсія Петрівна, про походження назви гори Токмак. «Колись давно на горі жили гайдамаки Токмак, Куляба, Гнідий. Між ними найсильнішим та найвідомішим навкруги був Токмак, тому й гору названо його ім'ям». Відомий краєзнавець Я.П. Новицький зібрав такі свідчення про Токмак Могили, що дійшла до нас з далекого 1879 року. «Більмак і Токмак – це високі могили, далеко з них видно всі округи. Перед заходом сонця, як вийдеш на них, то видно м. Оріхів, с. Жеребець, с. Токмак, Кам'яні могили під Темрюком і багато інших могил і слобід. Після запоріжців біля Токмак-Могили стояли ордою кимлики (калмики) і ногайці. Тут вони пасли овець, скот. Було, проїздом чумаки як підвернуть до їхнього коша, то вони їх приймають за гостей, годують, а як минуть і стануть у степу, то їх почитають за неприятелів і грабують». Як і всяке чудо, Синя Могила овіяна легендами.

Про одну із них (розповідає, краєзнавець с. Григорівки Толочко О.А.), що на вершині гори є відбитки ніг. Говорять, що то сама Божа Матір пройшла тут босоніж і залишила сліди, які мають чудодійну силу. Святим місцем вважали люди цю гору і ходили вклонятися тим слідам. І вірили, що якщо рано-вранці, під час сходу сонця піднятися босоніж на гору та стати в Божий слід забажавши найзаповітніше – воно обов'язково збудеться.

Під час екскурсії супроводжувати нас на маршруті згодився краєзнавець з Новополтавки – Володимир Васильович Шама. З його допомогою ми і спробуємо підтвердити, або спростувати інші легенди, що існують в тамтешніх місцях. Прожив сорок п'ять років неподалік від гори Володимир Васильович Шама, добре знайомий з цією легендою. І легендою її не вважає: буквально за сотню метрів від Токмак-Могили колись дійсно проходив Чумацький шлях, а раніше тут пролягав Муравський шлях. Якраз по ньому свого часу з Москви в Бахчисарай данину возили.

– Історично склалося так, – додає Володимир Васильович, – що Токмак-Могила здавна була прикордонною горою: відділяла землі кримських татар від

земель запорозьких козаків. А пізніше розділяла дві губернії – Таврійську та Херсонську. Безпосередньо чумаки біля неї зупинялися завжди: робили привал біля криниці з цілющою водою. Ще років двадцять тому криниця ця існувала. Вона так і називалася – Чумацька. Криниця була викладена плиткою – всередині і зовні. Дуже зручно було з неї і воду брати, і чумацьку живність – волів, поїти. Тепер криниці немає. І навіть місце, де вона існувала, не всякий старожил відшукає. І великого каменю біля гори, який вважали священним місцеві жителі, теж немає. А з ним пов'язана наступна легенда: про слід, залишений Божою Матір'ю.

Володимир Васильович Шама камінь з відбитком людської ступні бачив на власні очі. І на власні вуха чув, як люди похилого віку стверджували, що це не простий слід – його сама Божа Матір залишила. За словами краєзнавця, поруч на камені закарбувалися також копитця якогось невеликого звіра. «Ніби як коза йшла до Божої Матері, – пояснює краєзнавець. – При цьому і людська ступня, і козячі копитця дуже чітко проглядалися».

Коли під Синьої горою почався видобуток граніту, місцевий віруючий народ дуже просив: не чіпайте її, вона свята. Не треба вибухами знищувати місце, де сама Богоматір побувала. Селян, на жаль, ніхто не послухав. Приблизно в 1966-му, бурили свердловину неподалік від каменя з відбитком людської ступні – щоб, значить, вибухівку закласти.

– На глибині близько семи метрів, – розповідає Володимир Васильович, він був свідком цієї історії, – бур раптом впав вниз. У порожнечу провалився. Що після цього почалося, словами не передати. Заметушилися всі. І тут раптом про золото скіфському згадали. З району начальство, приїхало. Давайте, хтось пропонує, лампочку вниз опустимо. І опустили. А потім навіть фотоапарат опускали. – І що побачили? – поспішаємо дізнатися подробиці.

– Нічого не побачили. Порожнеча там була. Можливо, водою м'яку породу вимило. Хоча ніде поблизу подібних пустот виявлено не було: граніт ж всюди. Зрештою в шурф заклали вибухівку і підірвали. Ні сліду Божої Матері не залишилося, ні печери. Так і була зруйнована святиня.

Могила Токмак бачила багато подій з історії нашого краю. Близько 900 років тому на території приазовських степів з'явилися численні поховання – кургани, на вершинах яких встановлювалися кам'яні або половецькі баби. Це залишили про себе пам'ять половці.

За свідченнями історика Д.І.Яворницького, за 100 метрів від підніжжя Могили Токмак пролягав найбільший торговий і військовий шлях

Дослідження сучасного стану геологічної пам'ятки гори Токмак – Могила

Південної України – Муравський шлях, який ішов з Перекопу, через Молочну, Конку на ріску Вовчу й далі на Білгород [6].

Після розпаду Золотої Орди у 1449 році утворюється Кримське ханство, а у верхів'ях річки Молочної кочують ногайці. Використовуючи Муравський шлях, Кримська орда з Перекопу по річці Молочній через ногайські кочовища прямувала до витоків річки Кінська в районі Токмак Могили, де об'єднувалися з ногайцями, і потім вони рухалися Чумацьким шляхом, переправлялися через Дніпро і вторгалися на територію України. Повертаючись з набігу, кримці і ногайці доходили до урочища Кара-Тюбень, що знаходилося біля Конки. Там вони ділили полонених та «ясир», розділялися і йшли до Кін бурну і Перекопу для продажу рабів. У відповідь частими бували козацькі засідки у верхів'ях річки Молочної на Муравському шляху.

По Муравському шляху прийшли на територію краю перші поселенці з України (кріпаки, козаки). Могила Токмак на цьому шляху була початком землі «Таврія», а там – Земля і Воля. У роки Громадянської війни поблизу Токмак Могили пролітали швидкі загони батька Махна, армії «білих» і «червоних». У роки Великої Вітчизняної війни ця Могила була орієнтиром для О.І. Покришкіна під час звільнення Таврії [6].

Як бачимо, гора таїть у собі ще багато таємниць, які ще доведеться розгадати.

Дана територія приваблює не лише Могилою Токмак, або ж Синьої горою, а й величезними природними копалинами. Геологи давно звернули увагу на раптові перепаду степу: виходами граніту та жорстви на поверхню. Дана територія багата високоякісним гранітом, карбонатитовими покладами з апатитами. Саме тут також знайдено поклади стронцію, стратегічного матеріалу. Коли проводилися розвідувальні роботи геологи жартували, що в Новополтавському Клондайку можна зустріти всі хімічні елементи періодичної системи Менделєєва.

З 1957 року в селі розпочинає роботу Новополтавський гранітний кар'єр, який забезпечував щебеневою продукцією підприємства будівельної промисловості, залізничного та автомобільного транспорту.

Площа кар'єру постійно збільшується, а його межі підійшли гранично близько до гори Токмак-Могила. В зв'язку з загрозою її руйнування, в 1972 році вона була оголошена геологічною пам'яткою місцевого значення. Особливо інтенсивно кар'єр розроблявся у 70 – 90-х роках минулого століття. Це прискорило руйнування гори, зміну навколишніх ландшафтів. Сьогодні цей процес триває [2,9].

В ході дослідження виявлено факти впливу діяльності людини на ландшафт пам'ятки. З боку кар'єру вже пішли широкі тріщини, з кожним роком їх стає все більше й більше. Окремі блоки нависають над безоднею і в будь-який момент готові перетворитися на небезпечний каменепад. Схили гори поступово осипаються, біля підніжжя зустрічаються брили, які відірвалися після вибухових робіт. В результаті фізичного вивітрювання та водної ерозії утворилися осипи. Як раніше було зазначено, геологічна пам'ятка може поступово перетворитися на кам'яний острів. Тому, що кар'єр, в якому

добувають граніт, поступово руйнує старовинну гору, де з цікавістю проводять час гості, жителі села та учні. На жаль, цей процес невідворотній. Відбувається природна та антропогенна його руйнація.

Про все вище сказане свідчать результати проведеного соціопитування на тему: «Що думають односельці про вплив кар'єру на геологічну пам'ятку природи Токмак – Могила». Під наше опитування потрапили різні категорії мешканців села: працівники сільського господарства, вчителі, пенсіонери.

Соціологічне опитування населення: «Що думають наші односельці про вплив кар'єру на геологічну пам'ятку Синя Могила?»

Висновки. Дослідивши сучасний стан геологічної пам'ятки гори Токмак – Могила, ми прийшли до таких висновків:

1. Об'єкт знаходиться в незадовільному стані. Відбувається природна та антропогенна його руйнація.

2. Гранітний кар'єр, який веде розробку родовища, проводить постійні вибухові та скришні роботи, котрі прискорюють руйнівні процеси, що призводить до деформації земної поверхні.

3. Гора Токмак – Могила є цінним археологічним об'єктом, на якому в найближчий час необхідно провести дослідницькі роботи.

4. Господарська діяльність людини викликала негативні зміни у ландшафті геологічної пам'ятки.

Державний захист обмежився лише наданням статусу пам'ятки природи місцевого значення. Стан пам'ятки не дозволяє зупинити руйнівні процеси, для цього знадобляться величезні кошти. Але провести археологічні дослідження курганної зони ще можливо. І тоді в пам'яті майбутніх поколінь назавжди залишиться згадка про унікальний куточок нашої Батьківщини.

Матеріали роботи можна використовувати для подальшого дослідження пам'яток природи Запорізької області, на уроках географії, екології, при підготовці занять краєзнавчих гуртків геологічного, географічного та екологічного краєзнавства, під час проведення екскурсій та пішохідних походів. Для поширення знань про геологічні пам'ятки області, нами був розроблений і апробований маршрут одноденного походу (екскурсії).

Такі екскурсії, на нашу думку, будуть сприяти поширенню знань про геологічні об'єкти Запорізької області, які є не лише важливими пам'ятками природи, а й потенційними туристичними та екскурсійними об'єктами як Запорізького краю, так і України в цілому.

Список використаних джерел

1. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. *Основи екологічних знань*. – К.: Либідь, 1997.
2. *Твоє майбутнє – земля за порогами. За матеріалами доповіді про стан навколишнього середовища в Запорізькій області у 2010 році*. – Запоріжжя: «Видавничо поліграфічний комплекс «Запоріжжя», 2010
3. Мацюра О. В., Рильський О. Ф. *Екологія рідного краю*. – Запоріжжя: Прем'єр, 2006
4. Пічугін Б.В., Федченко Ю.І. *Шкільний визначник мінералів і гірських порід* – К.: Рад. школа, 1982.
5. Бадіон О.П., Дігтяр Ю.М. *Путівник Стежками Північного Приазов'я*. – Запоріжжя, 2002. – 253 с., іл.
6. Яворницький Д.І. *До історії степової України*: Дніпропетровськ: Січ, 2004. – 443 с.
7. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
8. Борейко В. Е. *История охраны природы Украины*. – К.: КЭКЦ, 2001. – С. 544 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://detectivebooks.ru/book/22713435/?page=13>
9. *Геологічні пам'ятки України. Geological landmarks of Ukraine. Колектив авторів, у трьох томах, укр. та англ. мовами, К.:, 2007. – том II. – 320 с.*
10. <https://bestmaps.ru/map/google/hybrid/15/47.265/36.331> Спутникова карта

ГЕОЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА СТАН ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «ЦІЛИНА ЧЕРНОМОРЧЕНКА»

Виконавці: пошукова група «Азимут»

КЗ «Веселівська ЗОШ I-III ступенів № 2 Веселівської селищної ради.

Керівник: Нестеренко В.М., вчитель географії

КЗ «Веселівська ЗОШ I-III ступенів № 2» Веселівської селищної ради.

Опис пошуково-краєзнавчої діяльності. Заказник місцевого значення «Цілина Черноморченка» (тип – ентомологічний) розташований у Веселівському районі біля села Озерне, має площу 37 га, створений 25.09.1984 року [1].

У вільному доступі немає таких карт Запорізької області, які б надавали точне розташування й межі природоохоронних територій місцевого значення. Геолокалізацію багатьох з них можна відшукати на сервісі спільного картографування Вікімарія [2], проте, станом на вересень 2018 р. у ньому були позначені межі тільки 4 з 9 існуючих у Веселівському районі об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення. Потреба інформувати дослідників та громадськість про розташування й стан природно-заповідного фонду рідного краю постала як актуальна мета нашого дослідження.

Роботу з визначення розташування і меж заказника ми розпочали з пошуку і вивчення існуючих карт.

Наявними у вільному доступі великомасштабними топографічними картами території України є карти, що мають масштаб 1:100000 (лише для

деяких районів – такі, що мають масштаб 1:50000), складені у 80-х роках минулого століття. На топографічній карті L-36-46 (масштаб 1: 100000) [3], яка охоплює досліджувану нами територію, південніше від села Озерне позначено урочище «Черноморское», проте, без певних меж.

А більш змістовну інформацію надають картографічні матеріали, які ми відшукали у Веселівському лісництві Державного підприємства «Кам'янсько-Дніпровське лісове господарство».

На настінній карті лісгосподарських ділянок Веселівського лісництва, створеній на картографічній основі топографічної карти, позначено урочище «Черноморское» та його межі. На іншій наявній у Веселівському лісництві робочій карті цілком певно позначено квартал № 21 цього лісництва в урочищі «Черноморское» як заказник «Цілина Черноморченка». Детально урочище зображено на плані кварталу № 21. У матеріалах лісовпорядкування Веселівського лісництва серед відомостей, які характеризують виділи цього кварталу, зазначена їхня приналежність до заказника місцевого значення.

Сучасним зручним способом визначення геолокалізації існуючих об'єктів є використання супутникових знімків. Але слід враховувати, що на них об'єкти місцевості зображені у незвичному вигляді й потребують додаткового дешифрування, зокрема, візуального розпізнавання на місцевості.

Село Озерне знаходиться на березі річки Великий Утлюк [4]. У «Географічній енциклопедії України» зазначається, що ця річка, пересихаюча в своїй верхній частині, бере початок на території Веселівського району східніше від села Мала Михайлівка (Білорецьке), а впадає в Утлюцький лиман Азовського моря [5]. За топографічною картою ми визначили, що «Цілина Черноморченка» (урочище «Черноморское») також знаходиться у долині річки Великий Утлюк.

Виходи на місцевість на територію заказника «Цілина Черноморченка» здійснювалися попереднім складом пошукової групи навесні 2014 року, а

Північно-західна окраїна заказника (вересень 2018 року). Напрямок зйомки: з північного заходу на південний схід)

Охоронний знак на північно-західному краю заказника (березень 2014 року).

теперішнім складом пошукової групи – восени 2018 року.

Шлях від села Озерне до «Цілини Черноморченка» простягається ґрунтовою дорогою у південному напрямку вздовж долини Великого Утлюку. Південніше села долину перебиває загата, яка утворює ставок. Він простягається у довжину на 1,7 км від околиці села (верхів'я ставка) до загати. Далі, на південь від загати ставка відстань до «Цілини Черноморченка» – близько 1 км ґрунтовою дорогою.

Навесні 2014 року на північно-західному краю заказника був охоронний знак з інформацією про дану природоохоронну територію. Зараз жодного охоронного знаку, а також кварталних стовпчиків на межах заказника ми не виявили.

Розташування заказника ми визначали співставленням зображень карт лісогосподарських ділянок Веселівського лісництва та космічних знімків даної території з ситуацією, яку бачили на місцевості.

На більшій протяжності свого периметру «Цілина Черноморченка» має виразні межі серед оточуючих сільськогосподарських угідь. Ми визначили

Центральна частина заказника
(вересень 2018 року).

орієнтири, які вказують межі на двох ділянках, де територію заказника перетинає сухе русло Великого Утлюку. На північному заході – це розгалуження ґрунтової дороги (фото 2); на півдні – ґрунтова дорога, яка у поперечному напрямку перетинає долину Великого Утлюку.

Хоча заказник називається цілиною, степова рослинність на цій території чергується з ділянками переважно рідкого низкорослого лісу. Безводне русло й колишня заплава Великого

Утлюку на ділянках, вільних від лісу, мають лучну рослинність.

Особливим об'єктом у межах північної частини заказника є пересихаючий ставок за невеликою загатою у балці, яка відгалужується від долини Великого Утлюку. На час виходу попереднього складу пошукової групи навесні 2014 року западина вище загати була безводною. Зазначимо, що на супутниковому зображенні цієї території у сервісах Google Maps [6] та Google Earth [7], датованому 10.8.2014 (8 жовтня 2014 року) можна визначити, що ставок був наповнений водою. А на теперішніх супутникових зображеннях у сервісі Bing Maps [8] водна поверхня ставка не розпізнається.

Визначені нами на території заказника об'єкти та характер рослинності можуть надати інформацію для дешифрування зображення цієї місцевості іншим дослідникам, які скористаються супутниковими зображеннями загальнодоступних картографічних інтернет-сервісів. Основними

дешифрувальними ознаками можуть слугувати кольори, тони та характер структури зображених об'єктів.

Заказник «Цілина Черноморченка», пересихаючий ставок у його межах, а також сухе русло Великого Утлюку ми позначили на супутниковому зображенні у відкритому інтернет-сервісі спільного картографування Wikimapia, за яким тепер їх можна доволі просто знайти.

Опис стану заказника. На межах і території заказника відсутні охоронні знаки.

На території заказника степова рослинність чергується з ділянками переважно рідкого низькорослого лісу. Безводне русло й колишня заплава річки Великий Утлюк на ділянках, вільних від лісу, мають лучну рослинність.

Охоронне призначення «Цілини Черноморченка» передбачає мінімізацію антропогенного впливу щодо ентомофауни. Зазначимо, що на території заказника ми виявили ознаки помірного пасовищного навантаження, яке, вважаємо, не шкодить ентомофауні. Також немає ознак пожеж травостою і лісу. Стан лісових насаджень тут є задовільним, слідів масового вирубування дерев немає. Проте, наявні ознаки видалення одного стовбура старої верби. Вважаємо, що це може завдати шкоди існуванню у заказнику деяких видів комах, зокрема, й таких, що внесені до Червоної книги України.

Пересихаючий ставок на території заказника (вересень 2018 року).
Напрямок зйомки: зі сходу на захід

Державній установі «Веселівський виправний центр (№ 8)», яка є землекористувачем цієї природоохоронної території, ми надали свої зауваження щодо відсутності охоронних знаків, а також щодо шкоди, якої можуть завдавати ентомофауні видалення старих дерев, надмірне пасовищне навантаження та пожежі.

Висновки та рекомендації:

1. Через відсутність доступних для широкого загалу тематичних карт об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення існує потреба у визначенні розташування та меж таких об'єктів на супутникових знімках загальнодоступних картографічних інтернет-сервісів. Для визначення розташування та меж заказника «Цілина Черноморченка» ми використали робочі карти та плани лісгосподарських ділянок Веселівського лісництва.

2. На основі польових спостережень ми здійснили візуальне дешифрування космічних знімків досліджуваної території, визначили теперішній стан місцевості заказника. На космічному знімку позначили основні об'єкти і характер рослинного покриву місцевості заказника, які можуть надати інформацію для дешифрування зображення цієї ділянки земної поверхні користувачами картографічних інтернет-сервісів.

3. Заказник «Цілина Черноморченка» і його межі, а також сухе русло річки Великий Утлюк ми позначили у відкритому інтернет-сервісі спільного картографування Wikimapia.

4. Територія заказника зазнає помірного тиску з боку діяльності людей, який мало впливає на стан ентомофауни.

5. Порушеннями режиму збереження природи заказника є відсутність охоронних знаків та видалення старих дерев. Свої зауваження щодо дотримання природоохоронного режиму ми надали землекористувачеві цієї території.

Список використаних джерел

1. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://pzf.menr.gov.ua/nzf-ukraini/території-та-об'єкти-nzf-ukraini.html>

2. Wikimapia.org [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://wikimapia.org/>

3. Топографическая карта, лист L-36-46 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://freemap.com.ua/karty-ukrainy/karty-genshtaba/karta-genshtaba-kvadrat-l-36-46>

4. Озерне (Веселівський район) [Електронний ресурс] // Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Озерне_\(Веселівський_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Озерне_(Веселівський_район))

5. Великий Утлюк // Географічна енциклопедія України, том 1. – К.: «Українська радянська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989.

6. Google Maps [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.google.com.ua/maps/>

7. Google Earth [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.google.com/intl/uk/earth/index.html>

8. Bing Maps [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.bing.com/maps>

ЛІСОВИЙ МАСИВ БІЛЯ Р. ДОМУЗЛА

Виконали: вихованці краєзнавчого гуртка

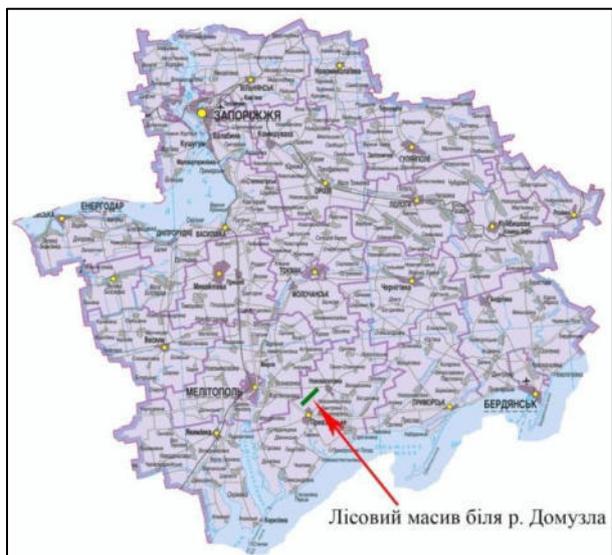
учні Приазовської філії І-ІІ ст. ОНЗ Приазовська СШ І-ІІІ ст. «Азимут».

Керівник: Гайдай Є.О.,

учитель географії Приазовської філії І-ІІ ст. ОНЗ Приазовська СШ І-ІІІ ст. «Азимут».

Що ми знаємо про ліс на півночі селища Приазовське? Ліс – це природничо-територіальний комплекс, в рослинному угрупованні якого переважає дерев'яна рослинність. В лісі можна виділити декілька ярусів дерев, підлісок з кущів та молоді порослі, покрив з трав'янистої рослинності [6].

Ні для кого не є секретом, що виростити повноцінний ліс посеред приазовського степу – це досить важка і ризикована справа. Кількість води тут недостатня, коефіцієнт зволоження менше 1, середньорічна кількість опадів

Лісовий масив на карті Запорізької обл.

Маршрут експедиції

кормовою базою, і чиста питна вода річки. Але ще одним цікавим фактом є те, що на території селища Приазовське завжди було мало опадів, і татари мали змогу безперешкодно висушувати шкіри тварин. Навіть сьогодні можна побачити, що кількість опадів в самому селищі Приазовське і його околиць менша, ніж в селах, які розташовані на відстані всього 20-30 км [1].

Саме в таких умовах на півночі селища Приазовське, вздовж річки Домузла, росте ліс, який місцеві жителі називають «Гігантівський лісок», за назвою колгоспу «Гігант», який в ХХ столітті опікувався цією територією. Він має природоохоронний статус.

Ліси в Приазовському районі займають менше 1% його загальної площі, що є, звичайно, дуже мало. Не зважаючи на це, вони нещадно знищуються людьми, які заготовлюють паливо на зиму. Сьогодні вже нікого не цікавить те, скільки років знадобилось для того, щоб цей ліс виріс, скільки людської праці було покладено на те, щоб посадити всі ці дерева. Саме тому в вересні 2018 року ми вирішили здійснити похід вихідного дня в район лісового заказника.

Маршрут експедиції. Наша подорож була одноденною та проходила на північ вулицею Покровська від будівлі Приазовської філії до місця початку лісового масиву. Потім ми повернули на північний схід та пішли вздовж лісу, проводячи дослідження.

Метою нашого дослідження

складає 300-400 мм. на рік. Територія Приазовського району знаходиться в зоні недостатнього зволоження [1, 3, 5].

Цікавим є той факт, що до другої половини ХІХ століття в районі сучасного селища Приазовське жили татари, які займались скотарством та розташовували вздовж річки Домузла велику кількість загонів для худоби (Мал.8). Як розказували старожили, цю місцину вони обрали марно. Вигоди від такого положення зрозумілі: рясна степова рослинність, яка є великою

Карта-схема Лісового масиву біля р. Домузла. Ділянки, на яких повістю або більшою частиною вирубані дерева

є вивчення сучасного стану заказнику місцевого значення «Лісовий масив біля р. Домузла».

Завдання:

1. Здійснити одноденну подорож в район Лісового масиву біля р. Домузла.
2. Вивчити вплив людської діяльності на нього.
3. Опрацювати літературу, в якій є інформація про цей природоохоронний об'єкт.
4. Виробити рекомендації, які б допомогли покращити сучасний стан лісового масиву.

У Приазов'ї перші штучні лісонасадження з'явилися в середині ХІХ століття, коли на берегах р. Молочної німецькі колоністи почали висаджувати посадки лісових культур. У 1883 році уздовж східного узбережжя Молочного лиману був насаджений Джекельницький ліс, площею 902 гектари. Його назва походить від назви р. Джекельня, яка протікає по території Приазовського району і впадає в Молочний лиман. Згодом цей штучний ліс був визнаний безперспективним і знищений. Зараз про його існування нагадують невеликі групи дерев, які досі збереглися на узбережжі Молочного лиману поблизу села Гірсівка [1].

Ще з другої половини ХІХ століття територія Приазовського району почала активно розорюватись. Природній трав'янистий покрив був знищений. Почала розвиватись вітрова ерозія ґрунту. Внаслідок цього все частіше виникали пилові бурі, або, як їх ще називають, «чорні». Найбільш негативні наслідки для району мали бурі 1886 року, внаслідок чого обміліла р. Домузла і її притоки. З 2 січня по 28 лютого 1969 року на території Приазовського району вирувала найбільш руйнівна пилова буря ХХ ст. Пил, який підняв вітер з приазовських степів, досяг Скандинавського півострова, а також частково осів в Гренландії і Канаді [1, 3].

Охоронний статус. В 1961 році в долині річки Домузла, на північ від селища Приазовське, був закладений лісовий масив. Рішенням № 315 Запорізького

облвиконкому від 25.09.1984 р. він був оголошений заказником місцевого значення. Тип – лісовий [4]. Це і є заказник місцевого значення «Лісовий масив біля р. Домузла».

Він простягається неширокою смугою на 5,5 кілометрів і має площу 65 гектар. Основні породи дерев – робінія звичайна (акація біла), зустрічаються поодинокі

Одна з найбільших ділянок, на якій відсутні дерева

дерева аличі та біля берегів річки – маслинка срібляста.

Підлісок сформовано жимолостю татарською, кленом татарським, свидиною, інколи зустрічається шипшина. Акація, маслинка і клен – це газостійкі рослини, які позитивно впливають на людський організм. Акація біла має високі пілозатримуючі властивості і здатна знезаражувати повітря. Саме тому лісопарк має рекреаційне значення для приазовці.

Тваринний світ лісового масиву досить різноманітний. Тут зустрічаються птахи: соловей, грак, ворони, шпаки, горобці, дятли, синиці. Серед ссавців поширені заєць-русак, полівка звичайна, їжаки, лиси, вовки, кабани, косулі.

Саме з дикими кабанамі, які водились на цій території ще за часів ногайських татар, пов'язана назва річки Домузла, в балці якої розкинувся ліс. Назва Домузла походить від тюркського слова «домузи» – дикий кабан [1, 3].

Сам ліс має великий вплив на навколишню екосистему. Перш за все він поглинає велику кількість підземних вод, затримує поверхневі води. Річка Домузла, яка і так відноситься до пересихаючих, вздовж лісу майже повністю втратила воду, яка з'являється в її руслі лише після рясних осінніх або весняних дощів та танення снігу. Особливо влітку дерева страждають від нестачі вологи. В цей період листя часто жовкне, скручується і опадає. Каштанові та південно-чорноземні ґрунти перетворились на підзолисті.

Сучасний стан та перспективи розвитку Лісового масиву біля р. Домузла. Під час попередніх подорожей, які здійснювали краєзнавці нашого учбового закладу в район лісового масиву, на його початку стояв інформаційний знак, який повідомляв всіх людей, які потрапляли сюди, що вони знаходяться в природоохоронній зоні. Сьогодні цей знак вже зник.

Пройшовши вздовж лісу близько трьох кілометрів ми побачили більше 10 ділянок, на яких дерева були повністю відсутні. Розміри цих ділянок:

5 м. на 5 м.; 35 м. на 50 м.; 10 м. на 20 м.; 5 м. на 5м.; 25 м. на 40 м.;

30 на 30 м.; 22 м. на 30 м.; 25 м. на 30 м.; 15 м. на 30 м.; 20 м. на 25 м.;

10 м. на 25м.; 100 м. на 50 м. (ця ділянка була найбільшою за розмірами і розташована на початку лісу).

Просуваючись далі, ми бачили величезну кількість пнів, які свідчать про те, що тут колись росли дерева. Ми почали рахувати їх кількість, але дійшовши до цифри 300 пнів, стало зрозуміло, що кількість знищених дерев величезна і припинили підрахунок.

На початку лісового масиву пні були старі, і ним було вже декілька років. Цьогорічні спиля були поодинокі і зустрічались не часто. Але просуваючись далі вздовж лісу ми бачили їх все більше і більше.

Сьогодні в лісовому масиві майже всі дерева є молодими, товщина стволів яких не перевищує 10 см. Пройшовши більше двох кілометрів ми побачили не більше 10 старих дерев. Також ми не побачили жодного молодого деревця, яке було б насаджено протягом останніх років. Ніхто навіть не задумується про відновлення цієї екосистеми.

Також на дорозі поблизу і в самому лісовому масиві дуже багато сміття, яке залишили люди, що полюбляють тут відпочивати. Його ніхто не прибирає і десятиліттями воно накопичується в екосистемі, приносячи шкоду.

Під час подорожі ми знайшли досить цікавий об'єкт – звірячу тропу, на якій були свіжі сліди вовка і дикого кабана. Не зважаючи на руйнівну людську діяльність, тварини в цій екосистемі зуміли пристосуватися до цих змін.

Сліди вирубки дерев.

Можна побачити як старі, так і свіжі пеньки

Висновки та рекомендації.

В ході нашого дослідження ми вивчили сучасний стан заказнику місцевого значення «Лісовий масив біля р. Домузла». Можна зробити висновок, що він є незадовільним. Людська діяльність поступово призводить до його знищення.

Нами була здійснена

одноденна подорож в район лісу, під час якої ми дослідили вплив людської діяльності на цей природоохоронний об'єкт. Також нами була опрацьована література, в якій містилась інформація про лісовий масив.

В результаті проведеного дослідження ми можемо визначити певні **проблеми, які пов'язані з сучасним станом лісового масиву:**

1. Неконтрольована вирубка дерев призвела до часткового знищення території лісового масиву. Це є прямим порушенням чинного законодавства.

2. На території заказнику не ведеться робота по його відновленню, молоді дерева не насаджуються.

3. В фітоценозі переважають невеликі дерева, які, поки що, не представляють інтересу для «чорних лісорубів». Але ми не сумніваємось, що, коли ці дерева підростуть, вони будуть в той же час знищені. На сьогодні лісок перетворився з природоохоронної території на ділянку лісозаготівлі.

4. На території лісового масиву є велика кількість сміття, яке не прибирається роками.

В майбутньому ми бачимо наступні **шляхи розв'язання цих проблем:**

1. Донести до суспільства інформацію про сучасні проблеми заказнику місцевого значення «Лісовий масив біля р. Домузла».

2. Повідомляти правоохоронні органи про факти незаконної вирубки дерев.

3. Провести прибирання території ліску від сміття.

4. Встановити смітєві контейнери в місцях відпочинку людей та організувати їх систематичне вивезення.

5. Створити розплідник для вирощування молодих дерев з метою їх подальшого висаджування на території заказника.

6. Проводити подальше дослідження цієї природоохоронної території з метою систематичного моніторингу її стану.

Перспективи розвитку цього лісового масиву досить великі. Адже він має не лише природоохоронне, а й ще естетичне та рекреаційне значення.

Результати своєї роботи ми плануємо в подальшому розмістити в місцевій газеті «Приазовская 29 новь», надрукувавши там статтю. Також ми хочемо створити сторінку, присвячену лісовому масиву біля річки Домузла на сайті україномовної Вікіпедії. Але для цього нам необхідно провести більш детальне дослідження цього природоохоронного об'єкту та здійснити ще декілька подорожей весною та влітку. Також нас сильно зацікавила звіряча тропа. Ми плануємо один зимній похід до ліску, а саме після того, як випаде сніг, щоб можна було краще побачити сліди тварин.

Сьогодні проблема знищення лісових насаджень в Україні стоїть досить гостро, адже вона є глобальною. Вирішувати її треба разом, всією громадою. І сподіваємось зробити свій посильний внесок в справу збереження лісу в Приазовському районі.

Список використаних джерел

1. Гайдай Є. О. Приазовський район: природа. Довідник. / Євген Олегович Гайдай. – Приазовське, 2015. – 24 с.
2. Карти Google [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.google.com.ua
3. Методика изучения 29ед.29к29и Запорожской области. Часть 29ед.29к. Физическая география / Под 29ед.. В.Д. Войлошникова. – Запорожье – Мелитополь, 1980 г. – 122 стр.
4. Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду Загальнодержавного та місцевого значення Запорізької області на 01.01.1999р. – 2006 р.
5. Петроченко В. І. Природа Запорізького краю: Довідник. / Віктор Іванович Петроченко. – Запоріжжя: Тандем Арт Студія, 2009. – 200 с.
6. Словник-довідник з екології / К. М. Ситник, О. В. Брайон, А. В. Гордецький, А. П. Брайон. – Київ: Наукова думка, 1994. – 664 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПЛАВНОЇ ЧАСТИНИ РІЧКИ БЕРДА

Виконала: **Мирошникова Кира**,
учениця ЗОШ № 20 м. Бердянськ,
вихованка гуртка географічного краєзнавства КЗ «Центр туризму» ЗОР.
Керівник: **Сенчило К.М.**,
вчитель географії ЗОШ № 20, керівник гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР

Опис пошукової-краєзнавчої діяльності. Наш запорізький край унікальний та мальовничий. В ньому так багато цікавого та незнаного. Об'єкти, які мають неоцінене значення для світу можуть бути поруч з нами, а ми про їх значимість навіть і не підозрюємо. Ось і моє дослідження починалося саме так. В результаті ретельного аналізу карти Запорізької області та наукової літератури з вивчення природи нашого регіону, мене зацікавив ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Заплава річки Берда» – один з об'єктів природно-заповідного фонду України на території Запорізької області. Саме у відношенні до нього встановлений особливий режим охорони, відтворення й використання природних ресурсів. Район для свого дослідження я обирали достатньо цікавий у краєзнавчому плані. Крім того, цей регіон є гордістю не тільки жителів міста Бердянськ, а і усієї України. Хоча раніше я навіть не могла припустити значимість цього об'єкта. Основною метою дослідження було

ознайомлення с ландшафтним заказником «Заплава річки Берда» та скласти оцінку сучасному його стану.

Виходячи з поставленої мети були розроблені кілька завдань, для дослідницької роботи:

- Проаналізувати законодавчу базу України про заповідні території, їх статус, можливості використання у господарській діяльності;
- Провести моніторинг стану заплавної території р. Берда, а саме району «Дальні Макорти»;
- Скласти оцінку екологічного стану заказника.

Для реалізації поставлених завдань було зроблено наступне:

- Моніторинг місця дослідження;
- Тематична екскурсія в краєзнавчому музеї;
- Інтерв'ю з співробітниками музею, батьками, вчителями про минуле досліджуваної території.

З розповіді екскурсовода в краєзнавчому музеї я дізналися, що Приазовська низовинна ландшафтна область входить до складу Лівобережно Дніпровсько-Приазовського краю. Просторово відповідає Приазовській низовині; в геоморфологічному відношенні – це пластово-денудаційна плоска рівнина. Ландшафтну структуру цієї місцевості складає заплава (р. Берда), приморських берегових рівнин: приморських абразійних та ерозійно-галогенних.

Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Заплава річки Берда» заснований Указом Президента України від 10 грудня 1994 року з метою збереження водно-болотного угіддя міжнародного значення, з унікальною водно-болотною і степовою рослинністю, охорони унікальних місць зростання видів рослин, що занесені до Червоної книги України. 2010 року він ввійшов складу Приазовського національного природного парку, створеного Указом Президента України від 10.02.2010 № 154/2010.

Територія являє собою дельту з заплавою річки Берда, що є унікальним природним комплексом.

Основним завданням заказника є:

- збереження у природному стані унікального водно-болотного угіддя з усім її водно-болотним рослинним та тваринним біорізноманіттям;
- організація систематичних спостережень за станом природних комплексів та об'єктів на території Заказника;

Фото автора біля охоронного знаку

- проведення комплексних досліджень з метою розробки наукових основ збереження його території та її ефективного використання;

Фото автора. Вивчення типової рослинності на схилах біля водно-болотних угідь

- сприяння екологічній освітньо-виховній роботі серед населення;

- створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності з додержанням вимог режиму території Заказника тощо.

Сам заказник дуже великий. Його загальна площа становить 1416,9 гектарів. Та ділиться він на дві частини і має

назву ближні та дальні макорти. Рослинний та тваринний світ цих районів відрізняється, але неістотно. Наприклад схилах південної експозиції (Ближні Макорти) переважає типчаково-ковильний степ з елементами полинових і напівпустельних степів. Серед рослинного світу переважають типчак, житняк, молочай, полин, деревій, ковила, полин повзуча, дубровник, різак, котовник дрібноквітковий.

«Дальні Макорти» – це мальовнича височина, що знаходиться на висоті 40 м над рівнем моря, являє собою досить крутий схил з терасами. З червня по липень схили пагорбів покриває килим з більш ніж п'ятисот степових рослин, деякі з них занесені до Червоної книги України. Такі як тюльпан Шеренка та ковила Лессінга. Район де проходило моє дослідження – це «Дольні Макорти».

Коли я потрапили на територію заказника, то побачили спеціальну позначку про те, що ця територія охороняється законом.

Знак розташований на узбіччі дороги і добре видний всім проїжджаючим. На цій позначці вказано, що ця територія відноситься до природно-заповідного фонду України, та охороняється законом. Всі водії, пішоходи, відпочиваючі, побачивши такий знак, мають розуміти його значення. Адже знак не просто

Фото автора . Сліди птахів на пересохлих ділянках болотних-угідь

прикрашає узбіччя, а попереджає, що будь-яка господарська діяльність тут заборонена, так само як і мисливство, рибальство, облаштування наметових таборів, тощо.

На території Заказника зустрічаються: махаон, поліксена, червоновола казарка, білоока чернь, кулик-сорока та інші види

тварин та птахів занесені до Червоної книги України. Казарка червоновола - водоплавний птах родини качкових. Зустріти їх тут випадає нечасто. Згідно звіту працівників Приазовського національного парку, який ми знайшли на їх сайті виїжджали на територію заплави річки Берда з плановою перевіркою стану в 20.06.2014 році. Було виявлено, що незважаючи на досить сильний вітер на відкритих водних ділянках річки та біля заростей очерету спостерігалось значне пташине різноманіття: декілька сотен крякви та лиски, декілька десятків лебедя-шипуну та галагаза, цаплі, кулик-тонконіг і навіть білі лелеки.

В ході бесіди з колишнім викладачем географії ЗОШ № 20, Пархоменко Любовь Романівни, яка раніше плідна займалася географічним краєзнавством. Я дізналася, що вона разом з своїм вчителем географії Огієнко Миколою Єрофійовичем ходили в похід від селища Старопетрівка по береговій лінії річки Берда.

Шлях їх був довгий та дуже цікавий. В цій місцевості їм зустрічались норки, бачили диких качок з своїми пташенятами, які виводили своє потомство. Різотрав'я того часу заворожувало. Підчас своєї подорожі вони відвідували зрошувальні системи в околицях селищі Старопетрівка, на яких росли дивовижно красиві помідори. Зараз ці системи не працюють, та и територія зазнала змін не без втручання людей.

Опис стану пам'ятки. Район «Дальні Макорти» розділяється асфальтвкою на дві частини: північну і південну. Фрагменти степової рослинності знаходяться у деградованому стані. Більш збереглися фрагменти угруповань, які розташовані на схилах, зате діють ерозійні процеси.

Територія заказника, не зважаючи на пропускний режим, використовується як рекреація. Постійний рух вносить фактор занепокоєння серед популяцій птахів. В результаті моніторингу було виявлено, що в осінній період шосе недуже жваве, бо пройшов літній період і відпочивальників поменшало, тому восени та взимку тут трохи тихіше ніж в літку. Згідно наказу на території заказника заборонено подальше освоєння земель крутосхилів під дачне будівництво, випас худоби, а також осушення заплави і проїзд по ній колісним та гусеничним транспортом, який відбувається в осінньо-зимовий період. Транспорт раниць землю на довгі роки, галофільна рослинність в заплаві поновлюється дуже повільно. Хоча заказник жодним чином незахищений від пожеж. За 2018 рік він двічі горів через необережне поводження з вогнем. Наймасштабнішою пожежа була на весні в період гніздування птахів. Ці дві пожежі були локалізовані, що шкоди рослинності та птахам вона все-таки нанесла. Птахи, які перелетіли на гніздування були вимушені покинути ці місця. Зменшилася і популяція риб через замулення Бердянського водосховища та браконьєрства.

Рослинність біля узбіччя та на деяких ділянках біля схилів пагорбів знаходиться під значним антропогенним впливом. Вона зазнає витоптування, на цих ділянках «дикі» туристи ставлять намети, палять багаття, прокладають тимчасові та постійні автомобільні шляхи. На момент дослідження було виявлено велика кількість сміття, яке було розкидане всюди. Це і пляшки, целофанові пакети, побутове сміття. Водно-болотні угіддя пересихають в літку

та восени, взимку повністю замерзають та вкриваються снігом, лише восени коли рівень води в річці підвищується вони повністю затоплюються.

Висновки. В результаті дослідження була проаналізована законодавча база України про заповідні території, їх статус, та способи використання в господарській діяльності, та встановили що на цих територіях заборонена будь-яка господарська діяльність. Також я ознайомила з відповідними документами про природоохоронний статус і встановили що територія площею 1416,9 гектарів Указом Президента України від 10 грудня 1994 року охороняється державою і має статус ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Заплава річки Берда». А також було встановлено, що ці території ввійшли складу Приазовського національного природного парку, створеного Указом Президента України від 10.02.2010 № 154/2010.

Проаналізувала та склала таблицю з рослинами та тваринами, які внесені до Червоної книги України та проживають на території заказника. На основі цієї таблиці та Червоної книги України в майбутньому буду використовувати, як основу для дослідження флори та фауни місцевості.

В цілому стан природоохоронної території задовільний, але на деяких ділянках нами було виявлено антропогенний вплив на окремі ділянки. Це були пусті пляшки, целофанові пакети та сліди відпочинку, які були розкидані біля узбіччя та на сусідніх від дороги території.

Сьогодні люди об'єднуються у товариства, метою яких є охорона природи. Навколишнє середовище потребує нашого захисту. Забруднення річок і озер, загибель лісів, знищення цілих видів рослин і тварин — справа рук людини. Проте тільки людина може врятувати природу. І дорослі, і діти повинні об'єднати свої зусилля у справі захисту довкілля.

Кожен учень може стати захисником природи. І почати треба з своєї місцевості. Не смітити, цікавитися природою своєї місцевості, любити свою країну, край.

Природа нашого краю унікальна і потребує нашої з вами уваги. Турбуватися за її стан наша основна задача.

Список використаних джерел

1. Крюкова И.В., Супрун В. И. Историко-лингвистическому изучению донской гидрономии // Вопросы ономастики : научный журнал. — 2004. — Вып. 1. — С. 75-85. — ISSN 1994-2400.
2. В. І. Петроченко *Природа запорізького краю. Довідник для педагогічних працівників і вихованців позашкільних навчальних закладів, учителів і учнів загальноосвітніх закладів Запоріжжя, 2009*
3. Міністерство екології та природних ресурсів. Наказ від 07.03.2012 № 137 «Про затвердження положення про Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Заплава р. Берда» у новій редакції»
4. Указ Президента України від 10.12.1994 № 750/94 «Про створення заказників загальнодержавного значення»
5. Посилання. Орнітологічні спостереження на заплаві р. Берди // Сайт Приазовського національного природного парку.
6. Долгачев И. Г. *Язык земли родного края. — Волгоград, 1989.*
7. Янко М. Т. *Топонімічний словник-довідник Української РСР. — Київ, 1973.*

ДУБИ – СТАРОЖИЛИ ПІВДЕННИХ СТЕПІВ

*Автори: Ішутін Олександр, Бачуріна Ірина,
учні Промінівської ЗШ,
вихованці гуртка «Географічне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР.
Керівник: Покамєстова К.С., вчитель Промінівської ЗШ,
керівник гуртка «Географічне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР.*

Дерево дуб відрізняється довговічністю і могутніми розмірами. Виникали і руйнувалися держави, змінювалися суспільні формації, а вони все ростуть і мужніють. Вони не тільки пам'ятники природи. Вони посланці минулих епох, свідки славних діянь народу, життя і діяльності великих людей.

У глибоку давнину люди присвячували дуби своїм найбільш могутнім богам: греки – Аполлону, богу сонця, науки і мистецтва, римляни – Юпітеру, богу неба, дощу, грому і блискавок, слов'яни - Перуну, богу грому і блискавок. Найдавнішим центром культу Зевса, головного бога древніх богів, був віковий дуб в Додоні з джерелом, що бив з-під коріння.

Територію нашого краю в різні часи населяли різні племена та народи. З XVIII ст. за вказівкою царя Російської імперії на наші землі прийшли меноніти (переселенці з німецьким корінням). Будучи переселенцями, вони дбайливо відносились до природного ландшафту заселеної території. І також зробили великий внесок в озелененні «степового поля». Дуб, зі своїм насиченим, корисним для людини багажем був насаджений менонітами цілими дубравами, які існують і милують око своєю могутністю і досі. Будучи народом працьовитим, меноніти бережливо ставилися до своїх земельних володінь. Незважаючи на введення на той період часу більш активного землеробства (саме меноніти вперше ввели сівозміни з чорними парами та використання перегною як добриво), скотарства, вони зберігали ландшафт у природному стані, тим самим не порушуючи баланс біосфери.

Метою даної роботи було дослідження ботанічній пам'ятці природи – дуба черешчатого на території Промінівської СР

Завданнями:

- дослідити стан дерев спираючись на вік та історичне минуле з можливим опитуванням місцевих старожилів;
- провести практичну роботу «методами дослідження деревостану» за посібником В. І. Шелегеда;
- проаналізувати діяльність

с. Промінь, колишній дитсадок (обхват дубу 2 м 60 см)

місцевої влади щодо виконання, або не виконання охоронних дій спираючись на законодавство;

- опрацьовану інформацію, матеріал висвітлити у закладі освіти з показом презентації для школярів та їх батьків за для прищеплення бережливого ставлення до природи свого краю, тим самим підвищуючи культуру майбутнього покоління.

Розпочинаючи свою дослідницько-пошукову роботу по пам'яткам природи нашого краю, а саме територія дослідження село Промінь Мелітопольського району Запорізької області, ми спочатку зробили опитування місцевого населення. І були трішки здивовані відповідями. Річ у тому, що жителі села (особливо молодше покоління) дуже погано володіє будь якою інформацією щодо культурної пам'ятки. А от старше покоління знає про яку охоронну спадщину йде річ, але і тут не всі точно можуть назвати місце її знаходження.

Охоронний статус досліджувана пам'ятка отримала з 1979 р. Можна відмітити, що в наступному році дуби відзначають свій ювілейний статус - 40 років. Чим же саме ці дерева заслугували собі увагу і чому взагалі дуби мають таку прихильність та культурне значення? Такі питання були задані від наймолодших наших вихованців.

Нажаль в наш час для зберігання територій природокористування задіяна велика кількість людей, організацій, які зветься екологами та під «буквою» закону відстоюють права природи.

Охоронний режим пам'яток природи є одним із найсуворіших після природних заповідників і заповідних урочищ. Скажімо, на території пам'яток природи України «забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного їх стану». Термін «пам'ятка природи» як природоохоронну категорію для заповідання вперше застосував у кінці ХІХ століття відомий німецький діяч охорони природи, природоохоронний комісар Пруссії Гуго Конвенц. Завдяки його активній діяльності вже на початку ХХ століття в Німеччині було узаконено таку категорію, як «пам'ятка природи», і почали створюватися пам'ятки природи. Наприкінці 1920-х років природоохоронна категорія «пам'ятка природи» була введена на території Радянської України.

Опитавши місцеве населення с. Промінь про місце розташування охоронного дуба нам дали три версії і вказали три напрямки. Відверто кажучи наша пошуково-дослідницька робота саме з цього і почалась – виявлення серед трьох запропонованих дерев статусне. Першу версію відкинула жителька

Інтерв'ю з Надією Федорівною на її подвір'ї біля могутнього дуба

Божко Людмила у дворі якої росте дуб сказавши, що його садили у її дитинстві (вона 1968 року народження) і звертань на рахунок дерева не було. Другий шлях привів нас на територію колишнього дитячого садка. Там ми навіть зробили певні заміри, вияснили вік дерева (обхват 2 м 70 см). Але вірна версія була третя. Завітавши у гості до Зуєвої Надії Федорівни, яка і підтвердила нам, що дерево біля самісінького її будинку є природна пам'ятка. За словами Надії Федорівни до неї не одноразово приїздили фотографувати та описувати дуб. Нажаль документу, щоб підтверджував статус дубу в неї немає так, як придбали будинок років 20 тому і скоріш всього він залишився у попередніх господарів.

Зробивши відповідні виміри та спостереження за методичним посібником В.І. Шелегеди (опис досліджень наведемо нижче), рушили до ще одного значущого дерева у с. Привільне Промінівської сільської ради.

Село розташоване на відміну від с. Промінь на правому березі р. Юшанли. Пам'ятка розташована також поблизу будинку, але в домі на той час господаря не було.

Під часу збору інформації щодо історичного минулого дуба – старожила с. Привільне вдалося з'ясувати у попередніх мешканців, які зараз мешкають у м. Мелітополь. За словами минулого господаря Левченко Олександра Миколайовича (1963 року народження), який передав інформацію отриману в свій час від свого батька Левченка Миколи Яковлевича. Мешкав у цьому будинку з моменту його будівництва Подлесний Григорій Михайлович, саме ним було посаджене це дерево, але вже саженцем у 1925 році. Як розповідав батько Левченка Олександра, дуб цей – одноліток революції.

Опис практичної роботи №1

Місце розташування дубу – с. Промінь, правий берег р. Юшанли. 30 км від м. Мелітополь на території приватної земельної ділянки жительки Зуєвої Н.Ф.

- Вік визначали за допомогою вимірювання стовбуру на висоті 1 м 30 см від землі. Обхват дерева сягнув 2 м 87 см. За коефіцієнтом $1(287 \cdot 1 = 287)$ отримали приблизний вік дерева (до віку повернемося трішки пізніше).

- Висоту визначали окомірним способом з використанням лінійки за формулою $X = A \cdot b / a + h$, де A – відстань від спостерігача до дерева, a – відстань від очей спостерігача до лінійки, b – довжина лінійки між горизонталлю від рівня очей (фіксується великим пальцем руки, в якій тримають лінійку) до верхнього кінця лінійки, h – ріст спостерігача до рівня очей. Отримали:

$$X = 1700 \text{ см} \cdot 25 \text{ см} / 26 + 160 \text{ см} = 22 \text{ м } 8 \text{ см заввишки.}$$

- Визначення діаметра стовбура деревної породи. Розраховували за формулою $D = C : \pi$, D – діаметр дерева, π – постійне число "Пі", рівне приблизно 3,14 (у польових умовах довжина окружності стовбура просто ділиться на три), C – довжина окружності (обхвату) стовбура дерева. Отримали: $D = 287 / 3 = 96 \text{ см}$.

- Визначення висоти прикріплення крони дерева

З використанням сантиметрової стрічки або рулетки. Для цього виміряли відстань від основи стовбура до місця прикріплення нижніх гілок крони, вона становила 2 м 40 см.

Визначення життєвості досліджуваних дерев.

Життєвість – це міра розвиненості або пригніченості виду у фітоценозі.

З використанням шкали життєвості за посібником визначили, що дерево здорове, з ознаками росту і розвитку, пошкоджень кори не виявлено, висихаючих гілок також, відповідає оцінці 1бал.

Опис пошукової роботи № 2.

Місце розташування дубу – с. Привільне, лівий берег р. Юшанли, 35км від м. Мелітополь, на території приватної земельної ділянки.

•Обхват дерева 2 м 51 см, тобто вік за таблицею сягає 251 рік ($251 \cdot 1 = 251$). Але ж ми точно знаємо, що цей дуб «одноліток революції»? Ми вирішили зробити розрахунок коефіцієнту знаючи вік дерева. Він становив приблизно 0,4 ($251 \cdot 0,4 = 100$). Рік насадження 1918.

Тобто, повернемося до нашого першого досліджуваного дуба, вік дерева ($285 \cdot 0,4 = 114$ р.). Рік його насадження 1904. А попередній дуб, що без статусу ($270 \cdot 0,4 = 108$ р). Рік насадження 1910.

•Висота дерева за формулою ($X = A \cdot b / a + h$) становила $X = 1760 \text{ см} \cdot 25 \text{ см} / 27 \text{ см} + 145 \text{ см} = 25,58$ м.

•Діаметр стовбура визначали за тією ж формулою: $D = C : \pi$; $D = 251 \cdot 3 = 75,3$ см.

•Висота кріплення крони дерева за замірами становила 2 м 64 см.

•Життєвість деревостану оцінили в 2 бали.

Висновки. Метою нашої роботи було зібрати інформацію про природні пам'ятки степового краю, а точніше територія Промінівської сільської ради. Ними виявилися дуби черешчаті (ботанічна пам'ятка). Крім збору інформації за допомогою опитування було зроблено ряд методик практичного значення (встановлення віку, висоти дерева, висоти кріплення крони, життєвість дерев).

Першим завданням як виявилось було знайти місце знаходження дубів, адже думки місцевого населення розходилися. На території села в 200 метрів від статусного дубу знаходиться ще один «гігант» приблизно такого ж віку, але без охоронного статусу. Чому так сталося, що дуби можливо одного насадження не одного статусу ми запитали у органів самоврядування (Промінівська сільрада) на що не отримали жодної відповіді. Документів, що підтверджують охоронний статус у раді не виявилось. За їхніми словами було сказано, що років з 5 тому приїздили люди з культурного відділу наполягали на огороженні природних пам'яток, дивились та фотографували їхній стан. Але на сьогоднішній момент змін щодо поліпшення стану дерев не виявлено, більш того такими цілями у місцевій раді навіть не задавались.

Не зважаючи на такі обставини нам все ж таки пощастило отримати електронні копії документів на охорону дубів – старожилів.

Під час проведення дослідницької роботи при встановленні віку дерев виникли труднощі у підрахунках. Якщо коефіцієнт для дубів при встановленні віку з урахуванням обхвату дерева на відстані від землі 1,3 м – 1, то нашим дубам повинно бути близько 287 років та 265 років. Але ми точно знаємо вік одного з дерев так, як вдалося знайти очевидця, який знав історію життя дуба. За його словами дуб – «одноліток революції», тобто приблизно 100-106 років не

більше. За обхватом трьох досліджуваних дерев виявилась їхня невелика різниця у роках існування.

Після проведення роботи та збору інформації було проведено презентацію у закладі освіти с. Промінь для учнів та вчителів за для залучення до історичного значення природних пам'яток та прищеплення жаги пізнання історії, культури та природи свого краю.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
2. Карти Google [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://maps.google.com.ua/maps?utm_source=mappeditbutton_normal
3. Колбовский Е. Ю. Изучаем малые реки – Ярославль: 2004. – 224 с.
4. Курило-Кримчак І. Історія та природа Мелітопольського краю: Вибрані праці/Упорядник Ю. І. Щур – Запоріжжя, 2016. – 152 с.
5. Методика изучения географии Запорожской области. Ч. 1. Физическая география / Н. А. Войлошникова, В. Д. Войлошников, А. Т. Тамбовцева и др. – Запорожье; Мелитополь, 1980. – 122 с
6. Петроченко В. І. Природа Запорізького Краю. Довідник для педагогічних працівників і вихованців позашкільних навчальних закладів, учителів і учнів загальноосвітніх закладів Запоріжжя, 2009.
7. Топографическая карта Запорожской области [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ua-maps.com>
8. Черноморец, В. С. Краткая история ботанических исследований на территории нынешней Запорожской области в дореволюционное время / В. С. Черноморец // Музейный вестник. – Запоріжжя, 2007. – С. 174–80.
9. Шелегеда В.І. Вікові дерева рідного краю: Навчально-методичний посібник. – Запоріжжя: КЗ «Центр туризму» ЗОР, 2018. – 56 с.

ПЕРЛИНА ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ – МОЛОЧНИЙ ЛИМАН, ЙОГО СУЧАСНИЙ СТАН І РОБЛЕМИ

*Виконали: Хлудєєва Кіра, Железкова Софія та Даніліна Анастасія,
учні Мордвинівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Мелітопольського району.
Керівники: Цеомашко В.В., вчитель Мордвинівської ЗОШ І-ІІІ ступенів,
Жейнова Л.М., вчитель Мордвинівської ЗОШ І-ІІІ ступенів.*

Опис пошукової-краєзнавчої діяльності. Однією із перлин Запорізького краю є – Молочний лиман, історія походження якого уходить своїми коріннями в давнє минуле. Він посідає четверте місце серед лиманів Азово–Чорноморської акваторії. Це унікальне місце для нересту та нагулу рибин Азовського моря та р. Молочної. Завдяки своїм цілющим багнам Молочний лиман здобув славу, як місце зцілення людей від різних хвороб. Це дуже привабливе місце відпочинку під час літньої спеки. А також на узбережжі лиману є ділянка цілинного степу, де

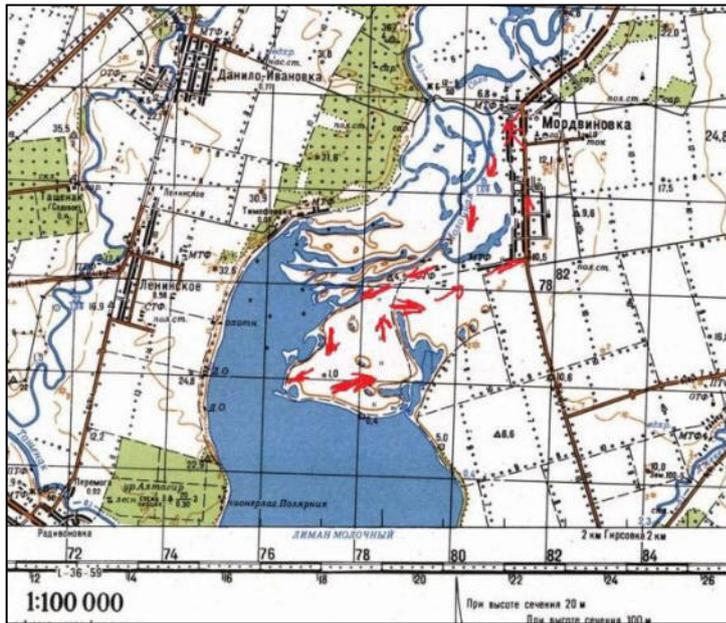
Гирло р. Молочної

виростають цілющі трави такі, як ромашка лікарська, подорожник та інші.

Ми провели одnodенну експедицію до узбережжя Молочного лиману, дослідили його стан зробили фото. Під час підготовки ми вивчили архівні матеріали, публікації, провели опитування мешканців села. Нами був розроблений маршрут експедиції, в склад якої входило сім учнів, де кожен отримав своє завдання.

Ми дослідили сучасний стан Молочного лиману та виявили екологічні проблеми, які потребують негайного вирішення.

Екологія – це важлива складова життя суспільства. Особливо, це дуже важливо саме сьогодні, оскільки екологічна ситуація в нашому регіоні дуже

критична. Запорізький край представляє потужний промисловий та енергетичний комплекс, який несе в собі загрозу для навколишнього середовища, здоров'я людини і екології в цілому. Для збереження природного середовища нашого краю в різні роки на території Запорізької області було створено заповідники, заказники, відтворювальні ділянки та інші господарства, які націлені на поліпшення стану техногенного

впливу на природне середовище нашого краю. Одним з таких є Молочний лиман що знаходиться на північно-західному узбережжі Азовського моря, у межах території Бердянського, Мелітопольського, Приазовського, Якимівського районів, міст Бердянська та Мелітополя Запорізької області.

Метою нашої дослідницької роботи є вивчення історії розвитку Молочного лиману та дослідити його сучасний стан.

Наш маршрут ми розпочали зі школи та рухались уздовж західному напрямку приблизно 2 км, потім ми попрямували уздовж р. Молочної у південному напрямку до гирла р. Молочної – 7км, наступним кроком ми попрямували уздовж узбережжя лиману в східному напрямку до «Червоної балки» - 2км, звідки ми повернулися зворотним маршрутом.

Лимани – своєрідні природні водоймища, які розповсюджені на півдні України. Вони утворюються на берегах морів, переважно внутрішніх. За своєю природою вони споріднені із живописними скандинавськими фьордами, але формуються на знижених (переважно низовинних) ділянках прибережної суші.

Одним з великих прибережних азовських водоймищ є Молочний лиман, розташований поблизу села Моршвинівки.

Лиман включений у Міжнародний кадастр Рамсарських територій і визнаний гідрологічним заповідником державного значення. Тут зосереджена безліч рослин, занесених до Червоної книги, а також пташиних гніздовій. Крім того,

Молочний лиман цінний і як могутній рекреаційний об'єкт (на його берегах розташовано декілька десятків дитячих оздоровчих установ), і як місце нересту і нагулу прісноводних і морських риб.

Історія Молочного лиману походить своїм корінням в далеке минуле.

Починаючи з XV століття Молочний лиман періодично то з'єднувався з Азовським морем природним шляхом, унаслідок сильних прибійних штормових вітрів, то відокремлювався через замулювання тієї ділянки, через яку здійснювався зв'язок з морем. Результатом цього стало часткове або повне пересихання водоймищ

Під час окупації нашого краю німецько-фашистськими військами, німецьким командуванням було ухвалено рішення про створення постійного зв'язку лиману з морем. Так, в 1943 році в результаті підриву німцями була утворена так звана промоїна, що іменується «Старим руслом», яка забезпечила постійний зв'язок Молочного лиману з Азовським морем.

Такий постійний зв'язок лиману з морем функціонував аж до 70 – х рр. минулого століття. Тут зосереджена безліч рослин, занесених до Червоної книги, а також пташиних гніздовій. Крім того, Молочний лиман цінний і як могутній рекреаційний об'єкт (на його берегах розташовано декілька десятків дитячих оздоровчих установ), і як місце нересту і нагулу прісноводних і морських риб.

Автори роботи біля гирла р. Молочної

Північне узбережжя лиману розташоване на території Мелітопольського району Запорізької області. Охоронного статусу як заказник (гідрологічний) загальнодержавного значення Молочний лиман набув Постановою Ради Міністрів України від 28.10.1974 р. № 500. Загальна площа Молочного лиману складає 19 тис. га (акваторія лиману, острови і прибережна смуга). Ця пригирлова територія річок Молочна, Джекежня і Ташенак площею 168 кв. км. відзначається великою видовою різноманітністю біологічних ресурсів і відноситься до найбільш цінних водно-болотних угідь Приазов'я.

Опис стану пам'ятки. У другій половині 70-х – початку 80-х років «старе русло» перестало існувати. Після війни стару промоїну засипали (вона знаходилася в незручному місці, дуже близько від материка, і не забезпечувала нормального водообміну), а нову прорили в середині перешийка. Тут же спорудили перемичку, що контролювала рух риби.

На жаль, «нове русло», що існує і до наших днів, не може працювати безперервно як було зі «старим руслом». Його існування треба підтримувати

штучним шляхом, а саме, шляхом розчищення русла екскаваторами і земснарядями»

Річ у тому, що переважно сильним вітром на Азовському узбережжі є східний, тому цей чинник враховувався при будівництві даної споруди. Саме східний вітер повинен був природним чином, розмивати пісок і мул, тим самим підтримуючи постійний зв'язок лиману з морем. Але цього не відбулося, бо «нове русло» було споруджене під неправильним кутом і замість розмиву мулу і піску вітер навпаки наносив його замулюючи тим самим русло».

Нове русло

Порушення гідрологічного режиму лиману, а також обмежена притока в нього води з річок Тащенак і Молочна - причина відмирання фіто- і зоопланктону, різкого зниження кисню у воді, необхідного для життєзабезпечення фауни лиману. Гинуть молюски, перш за все мідії. Креветка, деякі види бичка і камбали, а також пелінгас опинилися на межі зникнення...

Під час проведеної пошукової роботи ми відкрили для себе дуже багато цікавого та нового. Ми провели опитування серед мешканців нашого села. Всього було опитано 85 особи. Завдяки опитуванню ми встановили, які зміни відбувались з лиманом в різні часи. З'ясувалось, що задовго до Другої світової війни Молочний лиман дійсно то мілів, то знов наповнювався водою. В роки окупації нашого краю нацистськими загарбниками (1941 – 1943 роки) гітлерівська Німеччина планувала зробити з Молочного лиману не лише місце для нересту і нагулу безлічі видів риб, а й рекреацію, тобто місце відпочинку і оздоровлення. Наприклад, за розповідями жителів села Мордвинівки німці

Промоїна між Азовським морем і Молочним лиманом

планували побудувати тут оздоровчу лікарню, яка повинна була знаходитися на узбережжі лиману в містечку, названому «Червона балка».

Саме це місце привернуло увагу німців завдяки так званім «багнам», які мали цілющі властивості. Доказом цього може служити той факт, що безліч людей, що побували на цих «багнах» отримували зцілення.

За словами старожилів в

роки голодомору 1946 – 1947 років лиман був рятівником для мешканців нашого села: люди вимінювали здобуту рибу в лимані на хліб, це врятувало багатьох людей від голодної смерті. У повоєнні роки і до початку 2000-х років, лиман був найулюбленішим місцем відпочинку жителів не тільки мешканців села, а й мешканців всього регіону.

Вивчивши джерела ми з'ясували, що в період з 2005 по 2013 роки площа акваторії Молочного лиману поступово стала зменшуватися. Це було обумовлено пересиханням промоїни. Внаслідок чого це призвело до змін у кліматичному чиннику, а саме, посилена спека, випаровування вологи і як наслідок зникнення опадів, які плідно впливали на врожайність сільськогосподарських культур, розташованих поблизу з лиманом населених пунктів. Розчищення промоїни в 2014 р. дало позитивний вплив на природу лиману в цілому – вода стала прибувати і лиман відродився. Але вже через 2 роки історія знов повторилася з вельми складними обставинами. Влітку 2017 року промоїна вже не функціонувала. Це знов, в свою чергу, призвело до омління Молочного лиману, але з важкими наслідками: замору риби склали десятки тисяч особин малька пелінгасу, завдавши тим самим непоправного збитку природі лиману.

Висновки. Нами була вивчена тематична література, були зроблені опитування місцевого населення, проаналізовано джерела щодо сучасного екологічного стану Молочного лиману, зробили порівняння змін акваторії лиману та на підставі цього ми дійшли висновків:

- на розвиток природи Молочного лиману величезний вплив має промоїна, яка потребує постійного штучного очищення;

- екологічна ситуація, яка склалася в Молочному лимані впливає на кліматичні чинники природного середовища і, як наслідок, розвитку сільського господарства в регіоні;

- екологічна криза, яка може спричинити невідворотні наслідки та загибель біотопів Молочного лиману, що підштовхне до виникнення необоротно екологічної загрози.

Ці факти дають можливість стверджувати, що на території Молочного лиману склалася катастрофічна ситуація, яка потребує негайного вирішення. Для підтримання унікального природоохоронного об'єкту відповідно до чинного законодавства необхідно створити умови для постійного функціонування з'єднувального каналу Молочний лиман – Азовське море, що вимагає фінансових і матеріальних коштів для створення проекту днопоглиблюваних робіт і його реалізації, наукових досліджень і моніторингу за станом лиману, просвітницької роботи серед населення.

Але разом з цим Молочний лиман є унікальним місцем, який увібрав в собі всі фактори єднання людини з природою.

Список використаної літератури

1. Воровка В. П., Демченко В. О. Географічний аналіз чинників сучасного екостану Молочного лиману // *Укр. географ. журн.* – 2010. – № 3. – С. 43– 47.
2. Гетьман В. І. Чому міліє Молочний лиман // *День.* – 2010. – № 186.
3. Зенкович В. П. *Берега Чорного и Азовского морей.* – М., 1958. – 374 с.

4. Колективний проект шкіль Мелітопольського райвідділу освіти.- Історико – культурні, археологічні та природні пам'ятки Мелітопольського району.: Мелітополь-2016.
5. Колективний проект шкіль Мелітопольського райвідділу освіти.- Історико – культурні, археологічні та природні пам'ятки Мелітопольського району.: Мелітополь-2016.
6. Леонтьев О. К., Рычагов Г. И. *Общая геоморфология : учеб. пособие для географ. специальностей вузов.* – М. : Высшая школа, 1979. – 287 с.
7. Мамыкина В. А., Хрусталеv Ю. П. *Береговая зона Азовского моря.* – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1980. – 174 с.
8. *Природа Украинской ССР. Моря и внутренние воды / В. Н. Грезе, Г. Г. Поликарпов, В. Д. Романенко и др.; отв. ред. В. Д. Романенко.* – К. : Наук. думка, 1987. – 221 с.
9. Сочава В. Б. *Введение в учение о геосистемах.* – Новосибирск : Наука, 1978. – 319 с.
10. Шуйський Ю. Д. *Типи берегів Світового океану.* – Одеса : Астропринт, 2000. – 480 с.
11. Шукин И. С. *Общая геоморфология.* – Т. 3. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 383 с.
12. <http://riam.tv/news/98887/>

СІТКУЛІ

*Виконавці: пошукова група «Азимут» (гурток початкового рівня) КЗ «Веселівська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 2» Веселівської селищної ради Запорізької області
Керівник: **Нестеренко В.М.**, вчитель географії
КЗ «Веселівська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 2»
Веселівської селищної ради Запорізької області*

Опис пошуково-краєзнавчої діяльності. Де, крім Асканії, можемо побачити справжній степ? У нашій країні саме степові екосистеми зазнали найбільшої шкоди і найменше збереглися [1, с. 6].

На Запоріжжі вціліли ділянки степу, які б мали розміри у декілька сотень гектарів, можна перелічити на пальцях однієї руки. Ці території є важливими резерватами біологічного різноманіття й ключовими складовими екологічної мережі. Як особливо цінні території, вони є об'єктами природно-заповідного фонду (ПЗФ) нашої області [2]. Всі, окрім, мабуть, одного забутого...

Мало хто, крім мешканців найближчих сіл, чули про урочище Сіткулі, що знаходиться на крайньому півдні Веселівського і меншою частиною у межах Якимівського районів Запорізької області, поруч з Херсонщиною.

У межах цього урочища наявна значна ділянка (близько 400 га) нерозораного степу, яка не належить до числа існуючих об'єктів ПЗФ.

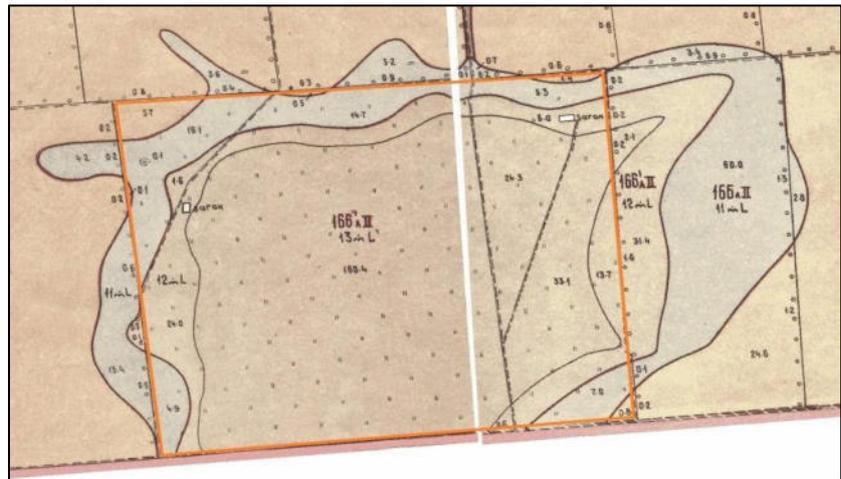
Нашою метою є з'ясувати: географічні особливості урочища Сіткулі; походження й застосування даного топоніму;

Північно-західна частина урочища Сіткулі (12.10.2019 року). Південна експозиція

теперішній стан та перспективи збереження й охорони цього природного комплексу.

На карті ландшафтних комплексів Сіткулі позначені у межах Причорноморської середньостепової провінції [3, с. 24-25]. Через малі амплітуди висот под є малопомітним серед пласкої рівнини, але його розташування ми з'ясували за поширенням ґрунтів. Зональним типом ґрунтів території, на якій знаходиться урочище Сіткулі, є чорноземи південні. У межах самого урочища визначальний вплив на процеси ґрунтоутворення має безстічна западина. Межі цього поду відповідають поширенню лучно-чорноземних осолоділих глеєвих і слабоосолоділих глеюватих ґрунтів.

Фрагмент карти ґрунтів радгоспу «Озерне»* (територія, на якій знаходиться урочище Сіткулі**).

* Карта 1985 року, створена інститутом «Укрземпроект».

** Помаранчевою лінією позначено межі ділянки природної степової рослинності.

Позначення ґрунтів на карті:

166а II – лучно-чорноземні слабоосолоділі глеюваті легкоглинисті ґрунти на оглеєних лесовидних суглинках рівнин з западинами, 0 – 1°;

166'а II – лучно-чорноземні осолоділі глеєві легкоглинисті ґрунти на оглеєних лесовидних суглинках рівнин з западинами, 0 – 1°;

166'л II – лучно-чорноземні осолоділі глеєві середньоглинисті ґрунти на оглеєних лесовидних суглинках рівнин з западинами, 0 – 1°.

Наявність цієї замкненої западини добре розпізнається на одній з наявних у вільному доступі топографічних карт 1940-х років [4]. На ній рослинність

Західна частина урочища Сіткулі (12.10.2019).

даної території позначено як луки та мокрі луки. У цьому поді лучно-степова рослинність залишалася надалі, і до теперішнього часу.

У фізико-географічному відношенні територія Сіткулів є урочищем, що відповідає одній формі мезорельєфу – подові, у межах якого сформувався типовий

для таких западин у степу природний комплекс.

Польові спостереження в урочищі Сіткулі ми здійснювали 12 жовтня 2019 року. До нього дісталися автомобілем від села Озерне. Маршрут проходження в межах урочища: від північно-західного до південно-західного і південно-східного країв нерозораної ділянки. Разом з проведенням спостережень ми отримали усну інформацію стосовно урочища Сіткулі від старости села Озерне О.О. Сечіна та консультацію ученого В.П. Коломійчука.

На вцілілій від пожежі західній частині веселівської ділянки, та на південній (якимівській) ділянці урочища ми виявили цілинну степову рослинність.

Основу цього степу складає угруповання формації костриці валіської (типчаку). Звичайними компонентами є такі злаки, як пирій середній, кипець гребневидний, тонконіг вузьколистий. До них рясно домішуються види посухостійкого степового

Південна частина урочища Сіткулі
(12 жовтня 2019 року. Напряом зйомки: з півночі
на південь)

різнотрав'я. У центральній, найбільш низькій частині представлені лучно-степові угруповання. У складі флори Сіткулів є раритетні види «Червоної книги України» (ковила волосиста, тюльпан скіфський, цибуля Регеля), Додатку I Бернської конвенції (ферула східна), а також регіонально рідкісні види (белевалія сарматська, вечорниці плакучі, деревій подовий, зірочки цибулиноносні, цибуля Пачоського) [5].

Ми з'ясували, що до кінця 20 століття ця ділянка мала адміністративний захист від розорювання, як резервний польовий аеродром. Тоді Сіткулі стали пасовищем для кількатисячної отари овець (максимум їх поголів'я сягав понад 6,5 тисячі). З 1996 року там взагалі немає випасання овець, лише інколи випасається худоба і частково здійснюється сінокосіння [6].

У північно-західній частині Сіткулів ми виявили, що травостій є низьким і видно сліди проходження сільськогосподарської техніки. Державна установа «Веселівська виправна колонія № 8», яка є землекористувачем, щорічно здійснює тут заготівлю сіна на площі близько 100 гектарів [6].

Вивчаючи космічні знімки, ми звернули увагу на зображення даної території у сервісі Bing Maps, яке з огляду на стан оточуючої місцевості (а саме: пересохлий ставок південніше села Озерне), вважаємо зробленим понад 3 роки тому [7]. На знімку виразно розпізнаються сліди механічної заготівлі сіна у північно-західній частині Сіткулів, що може свідчити про здійснення сінокосіння щорічно в одній частині степової ділянки.

Склад фауни Сіткулів потребує додаткового вивчення. Якщо проаналізувати особливості поширення окремих червонокнижних видів степових тварин, то цілина Сіткулів є місцем, де вони, доволі вірогідно, можуть селитися [8, с. 142, 397, 443, 444, 446, 475, 487, 532, 541]. Ми з'ясували, що у Сіткулях майже щорічно взимку спостерігалися численні групи (інколи – одночасно до двадцяти особин) дрохв, які внесені до «Червоної книги України» як зникаючий вид. Проте, саме взимку на цій території часто бувають мисливці, і трапляється незаконне полювання на дрохв [6].

Цінність урочища Сіткулі зумовлена існуванням тут на доволі великій території природної степової екосистеми. Цілина Сіткулів потребує природоохоронного статусу, який має убезпечити її від негативного антропогенного впливу, особливо – від розорювання. Така велика степова ділянка має отримати комплексний захист, який їй може забезпечити надання статусу ландшафтного заказника місцевого значення.

Степова екосистема Сіткулів потребує таких заходів охорони, як заборона на розорювання, заліснення, засмічення, складування залишків сільгоспвиробництва, збирання квітів, лікарських рослин і таке інше, а також заборона полювання на тварин. Може бути дозволено сінокосіння один раз на 2-3 роки, починаючи з першої декади липня, та випасання худоби влітку і восени з дотриманням нормативного пасовищного навантаження до 10 голів худоби на 100 гектарів [5].

Ми виконали співставлення виявлених меж цілини з ґрунтовою картою радгоспу «Озерне» та публічною кадастровою картою України (базовий шар – «Карта масштабу М 1: 100000», шари: «Кадастровий поділ», «Незареєстровані території») [9]. Природна степова рослинність урочища Сіткулі знаходиться у межах трьох кадастрових ділянок. Дві з них є на території Веселівського району, помітної межі між ними на місцевості зараз немає, вони утворюють, фактично, єдину ділянку загальною площею 346,56 гектара, і перебувають у державній формі власності.

Першочергово, саме на цій території є доцільним створити ландшафтний заказник місцевого значення, для якого

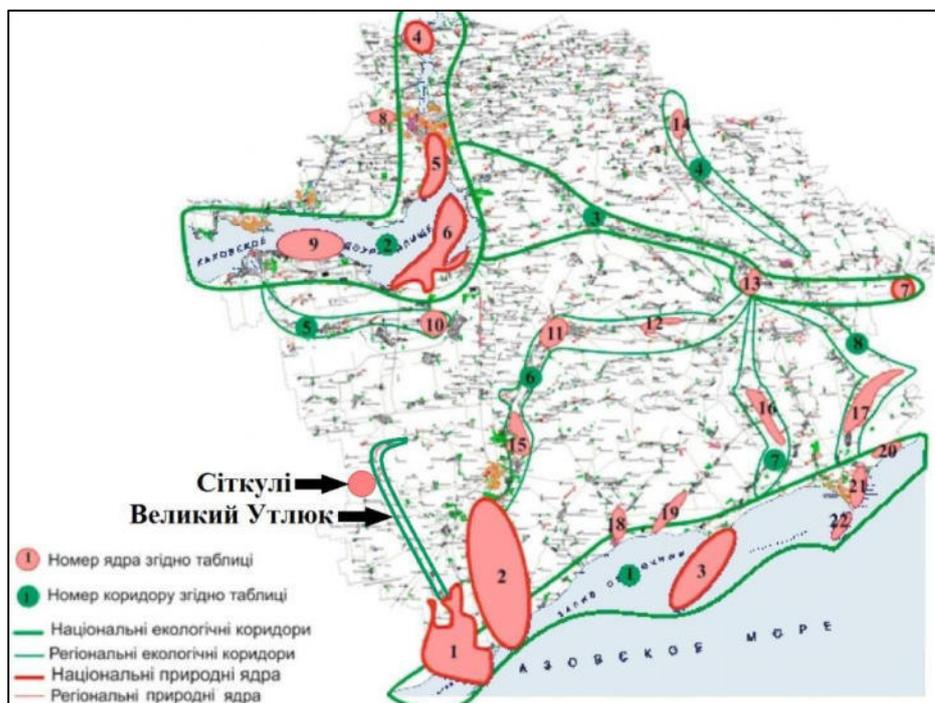

Схема екологічної мережі Запорізької області і пропонувані доповнення до неї: регіональне природне ядро Сіткулі та регіональний екологічний коридор по долині річки В. Утлюк

найбільш прийнятною стане назва «Сіткулі». Ділянка урочища на території Якимівського району у публічній кадастровій карті позначена як незареєстрована, без зазначення площі, і питання щодо її можливого заповідання потребує додаткового вивчення.

За старими картами та літературними джерелами ми з'ясували факти стосовно існування у нашому краї топоніму Сіткулі. Навіть на не дуже детальній карті 1775 року позначена «Седкулі Елань» [10]. Ця назва, напевно, походить від тюркських слів «сет» (земляний насип, загата), «куль» (озеро) та «ялан» (поле, долина, рівнина) [11, с. 87; 12, с. 13]. На виданій у 19 столітті першій оглядово-топографічній карті «трьохверстовці» позначена «Долина Ситкульская» [13]. Співставлення з даними сучасного картографічного сервісу не залишає жодних сумнівів у тому, що її розташування, з врахуванням деяких незначних неточностей меж, відповідає досліджуваному нами об'єкту [14]. Поселення, яке існувало поруч з урочищем у 19-20 століттях, згадувалося під різними назвами: Сеткуль, Ситкуль, Сіткулі [15, с. 82]. І після зникнення села топонім Сіткулі досі залишається у неофіційному вжитку для цієї території [6].

Опис стану пам'ятки. Загальний стан урочища Сіткулі. Урочище Сіткулі охоплює під, розміри якого становлять приблизно 2×3 км (визначено за публічною кадастровою картою: базовий шар – «Карта масштабу М 1: 100000», шари: «Кадастровий поділ», «Ґрунти» [9]). Більша частина урочища Сіткулі збереглася як нерозорана цілина з природною степовою та лучно-степовою рослинністю на площі 346,56 гектара у Веселівському та на площі близько 50 гектарів у Якимівському районах Запорізької області. Розораною є північно-східна периферійна частина поду.

Стан збереження природної екосистеми. Цілинна ділянка урочища Сіткулі не є об'єктом природно-заповідного фонду, інформаційних знаків стосовно природоохоронної цінності даної території немає.

Нерозорана частина урочища Сіткулі використовується у господарській діяльності як сіножатя і пасовище.

В другій половині 20 століття на веселівській ділянці Сіткулів здійснювалося надмірне випасання овець (максимальна чисельність поголів'я становила понад 6,5 тисячі голів). З 1996 року відбувається лише нерегулярне випасання великої рогатої худоби (чисельність стада складає 50-80 голів) [6].

Сінокосіння на веселівській ділянці Сіткулів здійснюється щорічно тільки у північно-західній частині. На нашу думку, таке використання

Південно-східна частина урочища Сіткулі (12.10. 2019 р.) Напря́м зйомки: з півдня на північ

є нераціональним, оскільки перешкоджає нормальному відновленню природної степової рослинності у цій частині урочища.

У якимівській ділянці цілини ми виявили дві частини, на одній з яких цього року здійснювалося сінокосіння, а на іншій, очевидно, степова рослинність не косилася.

В межах Сіткулів не заборонене полювання у визначені сезони. На маршруті проходження території урочища в жовтні (час дозволеного полювання на пернату дичину) ми виявили на цілині сліди, напевно, залишені легковими автомобілями мисливців.

Виявлені порушення природоохоронного законодавства. Під час польових спостережень ми виявили наслідки спалювання сухого травостою. У жовтні 2019 року не менш як на 80 % ділянки в межах Веселівського району травостій є цілковито спалений. Ознаки поширення пожежі вказують на умисне й організоване вчинення підпалу. Навіть за відсутності природоохоронного статусу території, такі дії суперечать законодавству щодо охорони ґрунтів, рослинного і тваринного світу. Особливої шкоди пожежі завдають представникам степової фауни.

Птахам дрохвам, як зникаючому виду, великої шкоди завдає незаконне на них полювання. Про такі випадки, що траплялися в урочищі Сіткулі, є розповіді від мисливців і місцевих мешканців, проте факти порушення закону не були достеменно встановлені.

Висновки та рекомендації:

1. У фізико-географічному відношенні територія Сіткулів є урочищем, що відповідає подові, як формі мезорельєфу.

2. Топонім Сіткулі (варіанти: «Ситкуль», «Сеткуль», «Седкулі») є таким, що виник у давні часи і закріпився як власна назва даної подової западини.

3. Більша частина урочища Сіткулі збереглася як нерозорана цілина на площі близько 350 гектарів у Веселівському та на площі близько 50 гектарів у Якимівському районах Запорізької області.

4. Теперішній стан збереження екосистеми Сіткулів є незадовільним через випалювання сухостою степової рослинності та нераціональне здійснення сінокосіння щорічно на одній ділянці.

5. Існування загроз нищення степової екосистеми зумовлює необхідність надання цілині Сіткулів природоохоронного статусу ландшафтної заказника місцевого значення, що буде однією з найбільших у нашій

Пропоновані межі заказника «Сіткулі»*,
буферної зони відновлення** та
Великобутлюцького екологічного коридору***.

* Межі позначено помаранчевою лінією.

** Межі позначено жовтою лінією.

** Межі позначено зеленою лінією.

області заповіданих степових ділянок.

6. Цілинна ділянка Сіткулів має стати ядром розширення екологічної мережі у західній частині Запорізької області з можливим відтворенням степу на прилеглих ділянках, які зараз є ріллею.

Захід Запорізької області досі залишається «білою плямою» на теперішній схемі екологічної мережі [2, с. 3; 16, с. 12]. На цій території ми вбачаємо роль Сіткулів як важливого природного ядра, і слід звернути увагу на існуючі тут можливості для розвитку екомережі. Розташована неподалік долина пересохлої річки Великий Утлюк, на нашу думку, має бути регіональним екологічним коридором поширення степового біологічного різноманіття на північ та південь від Сіткулів.

Залишки природних екосистем не в змозі виконувати свою головну функцію – формувати повноцінне середовище нашого існування. Тому головним завданням має стати відродження природи через повернення значної частини антропогенних територій в стан диких екосистем. Є необхідним створення навколо вцілілих степових «острівців» відновлювальних (буферних) зон та відтворення степу на значній площі орних земель [1, с. 31-33].

Великий масив орних земель на півдні Веселівського району перебуває у державній власності [9], тому тут ще є можливість створення буферної зони відтворення, яка б поєднала Сіткулі з долиною Великого Утлюку.

Список використаних джерел

1. Бурковський О. П., Василюк О. В., Єна А. В. та ін. *Останні степи України: бути чи не бути?* / *Наук.-поп. вид.* – К.: ГК «Збережемо українські степи!», 2013.
2. *Інформаційний екологічний атлас Запорізької області.* – Запоріжжя: ПІС-центр «Містобудівник», 2012. – 56 с.
3. Петроченко В. І. *Ландшафти Запорізької області: довідник для педагогічних працівників позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів.* – Запоріжжя: КЗ ЗОЦТКУМ ЗОР, 2009. – 48 с.
4. *Карта РККА L-36 (Б).* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.etomesto.ru/map-rkka_l-36-b/
5. Коломійчук В. П. *Письмова інформація заступника директора Ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2019.*
6. Сечін О. О. *Усна інформація старости села Озерне Веселівської об'єднаної територіальної громади, 2019.*
7. *Bing Maps.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bing.com/maps>
8. *Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова.* – Київ: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
9. *Публічна кадастрова карта України.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://map.land.gov.ua/kadastrova-karta>
10. *Карта теченню рек Дніпра и Буга от Елисаветградской провинции вниз до соединения их вод и устья лимана.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etomesto.ru/karta3173/>
11. *Фоменко В. Звідки ця назва? – Дніпропетровськ: Вид-во «Промінь», 1969.*
12. *Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. Т. 2 (Е – Муж) / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева.– 2-е изд., стер.– М.: Прогресс, 1986. –672 с.*
13. *Лист 30-13. Агайман. 1865 г.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etomesto.ru/shubert-map/30-13/>
14. *Лист XXX-13. Раскрашенная «трехверстка».* [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.etomesto.ru/trehverstka-v-cvete/30-13/>

15. Князьков Ю.П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник. – Вип. 3 (Бердянський, Веселівський, Мелітопольський, Приазовський, Приморський, Чернігівський, Якимівський райони) – Запоріжжя: «Тандем-У», 2009. – 358 с.

16. Коломійчук В. П., Воровка В. П., Демченко В. О. Екологічна мережа Запорізької області // Заповідна справа в Україні. – Том 16, Вип. 1, 2010, – С. 10-17.

ТУТ НАРОДЖУЄТЬСЯ ЛЕГЕНДА... ЖИТТЄДАЙНЕ ДЖЕРЕЛО РІЧКИ БЕРДИ

*Автор: Дубовик Іван та Напрягло Діана,
учні Олексіївського НВК «ЗОШ І-ІІІ ст. – ДНЗ»,*

*Керівник: Стецюн Т.І.,
вчитель географії Олексіївського НВК «ЗОШ І-ІІІ ст. – ДНЗ»*

Вступ. Наше життя сьогодні вимагає від нас бути зацікавленими людьми. Все, що відбувається навколо нас, зокрема і з природою, виявляє наші людські якості, і це дає змогу усвідомити, що ми не існуємо окремо від природи, що наша пасивність може призвести до ще більшого погіршення стану навколишнього середовища. Вже зараз наші батьки розповідають про зміни, які відбулися за 20-30 років у природі. А що зможемо розповісти своїм дітям ми?! Найцінніше, що має кожен з нас – це здоров'я, а воно залежить від навколишнього середовища: чистої води, повітря, ґрунтів тощо. Тому, піклуючись про природу, яка нас оточує, ми перш за все, думаємо про своє здоров'я.

Актуальність роботи. В наш час все більше уваги приділяють вивченню та дослідженню проблем малих річок, це пов'язане з тим, що всі розуміють, яку величезну роль відіграють маленькі річки у функціонуванні водних систем. Проблема збереження і охорони вирішуються не лише на рівні державних установ, а кожен з нас може зробити свій невеличкий внесок у покращення ситуації. Повернути річці її природний вигляд, це і є умови для подальшої її виконання своєї головної мети – водопостачання, тому будь-які заходи щодо благоустрою річки повинні мати за мету – відтворити її природний комплекс. Варто тільки захотіти. Багато людей є байдужими до стану довкілля, екологічних проблем своєї місцевості і переважно через брак інформації та свого невігластва. Основи природоохоронної свідомості людей закладаються вдома у колі сім'ї та за шкільною партою. Тому особливо важливими є всі форми роботи, що направлені на вивчення, збереження, охорону та відтворення природи свого рідного краю. Як відомо: перш ніж щось вивчати, треба це дослідити, тому метою нашої роботи є дослідження території, де бере початок річка Берда. Сформульована мета реалізується шляхом вирішення таких завдань:

– дати історико-краєзнавчу та фізико-географічну характеристику території витоку річки Берда;

– дослідити природні та антропогенні фактори, що впливають на стан річки та місце, де бере свій початок річка Берда;

– систематизувати інформацію про річку Берду, а конкретніше – її витік – джерело, для клопотання про надання йому природно-охоронного статусу.

Об'єктом дослідження виступає територія витоку річки Берда в межах села Вершина Друга Смирновської сільської ради.

Предметом дослідження є загальна характеристика даної території для подальшої дослідницької роботи краєзнавчо-екологічного напрямку.

Кожна річка має свою історію. Наша Берда не виняток. Колись була вона великою судноплавною рікою та несла свої чисті води майже безводним степом Приазов'я. Не раз ця життєдайна окраса та годувальниця нашого краю змінювала свій зовнішній вигляд. А інколи й потерпала. І найчастіше – через діяльність людини.

Так само, як будь-яка жива істота, річка народжується, розквітає і вмирає. Часто вмирання річки відбувається на наших очах: зникають дерева, кущі і

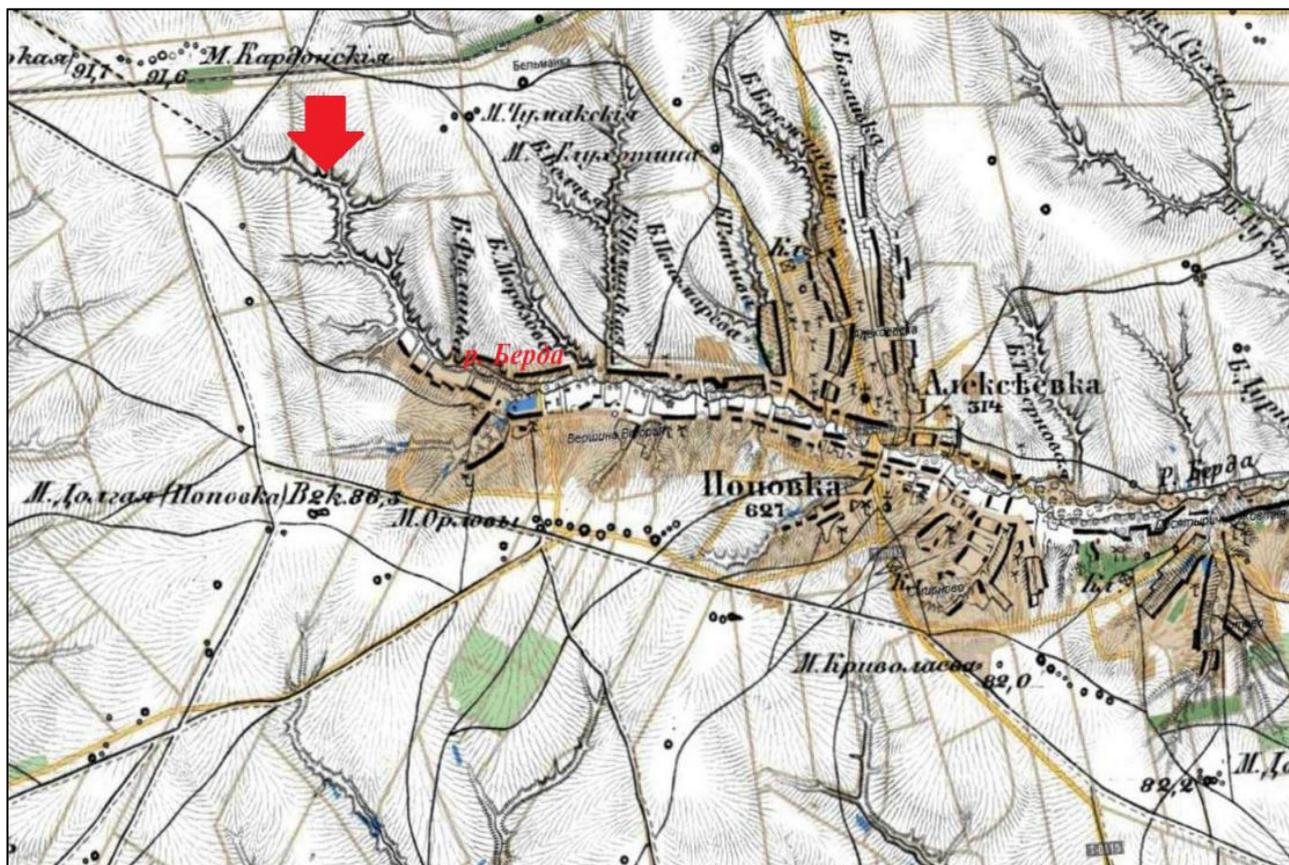
трави вздовж неї, залишають гнізда птахи та покидають обжиті місця тварини. Багаті на рибу річки стають безрибними. Така тяжка доля спіткала і нашу рідну річку. Та поміж великої кількості степових південних річок України, – отих, що, зазвичай, частково пересихають влітку – Берда для нас особлива. Вона варта нашої поваги хоча б за те, що за довгі тисячоліття свого існування змогла пробити собі більше ніж стокілометровий шлях на південь – до Азовського моря, а також є історичною спадщиною нашого рідного краю. І збереження її життєдайного джерела, надання йому охоронного статусу, є запорукою майбутнього як річки так і природного ландшафту рідної землі.

Місце витoku річки Берда знає майже кожен житель нашої громади, а ще і родичів та знайомих обов'язково повезуть на екскурсію до місцевої «достопримічальності». Про річку нам, учням, розповідають на уроках географії та історії, а ще і вдома переповідають цікаві історії, деякі, мабуть, і вигадані про нашу Берду. Щороку члени шкільних гуртків нашої школи навідується до джерела, проходять долиною річки, відпочивають біля ставка, досліджують її флору та фауну, екологічний стан, проводять екоакції.

В перші теплі осінні дні наші батьки запропонували нам навідатись до джерельця, помилуватися природою рідного краю, відпочити та напитися смачної цілющої води. Вихідний день ми провели з користю, відпочили і гарно гуртом попрацювали. Разом з рідними ми упорядкували територію біля джерела та стежку, а також прибрали місце, де знаходиться знак, що вказує місце розташування джерела – витік річки Берда. Працюючи разом, завели розмову про річку і зрозуміли, що ми дуже мало знаємо про її історію, а місце витoku взагалі унікальне.

Тому разом з членами гуртка краєзнавства та музейної справи Олексіївського НВК взяли за справу. Перш за все створити опис території витoku річки Берди та дізнатись більше про саму річку. Також з учнями, які є учасниками туристичного гуртка, як і ми до речі, пройшли з села Олексіївка до села Вершина Друга по лівому березі річки (29 вересня та 3 листопада). Головна мета - зацікавити інших побувати біля джерела, поринути в незнайому атмосферу дикого поля, спробувати цілющої води та доторкнутися до тисячолітньої історії рідного краю.

Зрозуміло, що маючи доступ до інтернету, можна отримати будь-яку

інформацію, і наш об'єкт дослідження не є виключенням, але нам було цікаво дослідити народні джерела, розпитати односельців, самостійно моніторити екологічний стан, вивчати рослинний та тваринний світ. Але і без наукових історичних фактів нам не обійтися. Таким чином, ми створили короткий опис історії річки Берда.

Пам'ятний знак біля ставка в селі Вершина Друга

Перші відомості про річки Приазов'я (і Берду зокрема) є у творах давньогрецьких та давньоримських, арабських письменників та мандрівників. На картах давніх істориків Берда має різні назви, але позначена майже без похибки. До 80-х років XVIII ст. відносять складання цілої низки топографічних описів східної частини України. Однією з таких організацій з 1930 року стає Гідрометеорологічний інститут. Зокрема ним ще у 1925–1927 рр., був складений «Каталог річок басейну України», де є згадка про нашу річку, крім того опис річки є в каталозі річок України 1957 року С.П. Левченка.

Протягом всієї історії господарського освоєння регіону річка Берда привертала увагу людини, цю територію заселяли різні народи, які інтенсивно використовували її ресурси. Є відомості про стоянки первісних людей. Води річки бачили і кочові племена, у течії річок Приазов'я знайдено 40 поселень скіфсько-сарматської епохи, які були поселенням зимівниками, хоча більшість кочували. На рубежі 17 століття почалося масове заселення території.

Царський уряд, прагнучи до найшвидшого освоєння краю, роздавав землі переселенцям. Найбільш могутнім був переселенський потік із внутрішніх губерній імперії. Існує версія, над якою працюють місцеві краєзнавці, що першими поселенцями на нашій території були євреї. Про це свідчать єврейські поховання на території Смирновської громади та етнографічні пам'ятки.

Козаки, які на той час населяли територію, продовжували вести напівкочовий спосіб життя, а зупиняючись на зимівлю в річкових долинах в зимівниках, поступово переходили до осілого способу життя на кшталт хуторів. Земельні ресурси інтенсивно використовуються, розорюються під сільськогосподарські угіддя, виділяють місця випасу та сіножаття. Саме за таких умов формувалася територія витоку річки Берда.

Ще багато білих плям в історії її формування та заселення, іще більше матеріалу для її вивчення та дослідження. Легенд-переказів про Берду ми знаємо декілька, про судноплавну її історію, про те, як татари загатили джерела вовною, щоб козаки не могли переправлятися по річці. Мій дідусь, Напрягло Микола Іванович, поділився своїми спогадами: «Я народився, виріс і

проживаю в селі Олексіївка – на лівому березі річки Берда. Одного разу мені зателефонував мій армійський друг з Києва. Він хотів подорожувати по Дніпру, а потім річками Конка та Берда до Азовського моря. Він прочитав в якомусь виданні, що ці річки судноплавні. І цікавився, чи перетягнуть його судно суходолом від річки Конка до Берди, а це приблизно один кілометр по олексіївських степах. В такий спосіб переправлялися хіба що в сиву давнину. Я так йому і пояснив. Але мене цікавить питання, чому така широка низина йде по Берді від її витоків до самого моря. Свого часу, я пройшов цю відстань в якості туриста з вчителем фізкультури М.І. Гладченком. Я живу від Берди всього за сімдесят метрів, і у мене на городі кожен весну з'являється біла пляма діаметром з десять метрів. Можливо там, на глибині, лежить затоплене судно з сіллю. А ще один мій знайомий – копав колодязь, він живе поряд з річкою, на глибині дев'ять метрів викопав п'ять каменів розміром до 20 см. Вони були відшліфовані буцімто їх тисячу років качала вода. Ось такі дивні історії пов'язують мене з нашою річкою Бердою».

Розглянувши історію формування р. Берди, тепер давайте подивимось на сучасний її стан. Басейн ріки знаходиться на території Запорізької області. Одна з найбільших річок Приазов'я – Берда має протяжність 125 км, а площу водозбору – 1750 км². Відноситься до середніх річок, а її притоки є малими річками, адже площа їх водозбору не перевищує 2000 км². Впадає ріка у Азовське море. Починається річка із джерел, що пробиваються з кристалічних порід біля села Вершина Друга Смирновської сільської ради, абсолютна висота якої над рівнем моря становить 250 м. Ця територія являє собою виходи древніх гранітів та стійких метаморфічних порід, які є найбільш давніми геологічними утвореннями регіону. Вони широко представлені у вигляді останців – острівних підняття, що залишилися після розмиву. Існує декілька таких пам'яток неживої природи - серед яких Бельмак-Могила (найвища точка Приазов'я – 327 м) та інші. Вважають, що витоків річки знаходяться між двома курганами – Могили Кордонські і Могили Довга Попівка. Та на карті 1876 року видно місце витоків річки. Поряд є ще одна пам'ятка – Орлові Могили. Досліджувана нами територія простягається на 4 км 540м в довжину і ширина берегової лінії приблизно 1 км, а закінчується першим водозбірником – ставком у центрі села

Вершина Друга. Ми спостерігаємо різні форми рельєфу (річкові долини, яри, балки). На схилах берегів річки є різні форми обвалів та зсувів. Клімат нашого регіону помірно континентальний з м'якою зимою та сухим літом. Ґрунтовий покрив берегів Берди різноманітний та неоднорідний, частина території зайнята потужними

Джерело річки Берда

звичайними чорноземами. Вони утворювались в умовах посушливих степів, вкритих типчакково-ковиловою рослинністю, часто бувають пилові бурі, що нерідко призводять, особливо навесні, до знищення врожаю. Їх шкідливий вплив намагаються зменшити вітрозахисними лісосмугами. Так як Берда – це степова річка, живлення її відбувається із малопомітних водоносних горизонтів, властива невелика водність. Температурний режим змінюється й під впливом господарської діяльності людини. Процес утворення криги відбувається під впливом температурного режиму і залежить від особливостей гідрографічної мережі, ґрунтових вод, господарської діяльності. Витік річки розташований у зоні недостатньої вологості, де талих вод відносно небагато, а дощі випадають рідко, внаслідок чого річка тут часто міліє. Мінімальний стік, тобто кількість води, що надходить з джерел за одну секунду не перевищує 0,2 л/сек.

Територія, де бере початок річка Берда, має дуже різноманітні та унікальні краєвиди. Це або голі скелі, що майже не мають рослинного покриву, або заболочена територія чи то безлюдний степ з барвистим різнотрав'ям. Серед

Учні біля Джерела (місце витоку р. Берда)

рослин зустрічається представники ковили української, Лессінга, тирси, костриці валіської (типчака) та келерії гребінчастої, а також будяк гачкуватий, грудниця волохата, гвоздика краплиста, дивина фіолетова, залізняк колючий, пижмо тисячолісте, шавлія сухостепова, багато заростей шипшини, люцерна румунська, різак звичайний, шавлія поникла. Поширені лишайники, які оселяються на вільній площі між дернинами злаків.

Цікавими степовими рослинами є ті, що належать до групи «перекотиполе» – гоніолімон татарський, кермек сарептський, лещиця волосиста, волошка розлога, залізняк, зустрічаються полин сантонінський, чебрець. Майже 20% правого берега річки зайняті штучними насадженнями та лісосмугами з тополі звичайної, в'язу гладкого, каркасу західного, гледичії колючої, сосни кримської. Останнім часом, завдяки діяльності людини, з'явилися заносні рослини, такі як амброзія полинолиста, полин гіркий, морква дика, блекота чорна.

Звісно ж, будь-який острівець рослинності приваблює до себе різних тварин. Найбільше комах, є багато видів метеликів: денні та нічні, великі та маленькі, яскраві та не дуже. Мешкає велика кількість різних жуків (жужелиці, довгоносики, мертвоїди, гнойовики, хрущі, листоїди та багато інших). В складі ентомофауни не останнє місце займають двокрилі (комарі, мухи, гедзі, довгоніжки) перетинчастокрилі (оси, бджоли, мурахи, джмелі, пильщики, рогахвости, їдці). Також зустрічаються бабки, цикади, клопи, богомоли. Донна макрофауна теж різноманітна: легеневі молюски, жуки, личинки бабок, ручейників, поденок, куліцид, комарів, клопів і жуків. Найбільша кількість цих

тварин зустрічається на зарослих ділянках річки. Важливу роль в екосистемі відіграють фільтратори – тварини, які живляться, відфільтровуючи кормові об'єкти зводи. З хижих донних організмів найчисельніші в цій частині річки п'явки. Проте чи не найбільше значення донні тварини мають в якості поживи для риб та птахів. Ми спостерігали за ропухами, озерними жабами, бачили черепаху болотяну, ящірку, вужа. Інтенсивне освоєння степів призвело до істотних змін фауни ссавців степової зони України. На території Запорізької області мешкає близько 57-ми видів ссавців, з них біля 20 зустрічається на території нашого краю. Деякі з них є звичайними видами, деякі рідкісними і навіть дуже рідкісними. Враховуючи наші спостереження, розповіді місцевих жителів, мисливців та рибалок, можемо стверджувати, що на досліджуваній території проживають такі тварини: їжак, білозубка мала, заєць сірий, сліпак звичайний, миша степова, пацюк сірий, ондатра, лисиця звичайна, вовк, ласка, борсук, видра, свиня дика. У наших краях дикі свині зустрічаються у лісових насадженнях, мисливських угіддях, а також на території ТОВ «40 років-АГРО». Можна побачити і сарну звичайну. Ця тварина, яку в народі називають дикою козою, схожа на оленя, але значно менших розмірів. Довжина тіла досягає 140 см, а висота в плечах 90 см, вага тіла 40-50 кг. Цей вид зник із степів Півдня, але після завозу сарни із Харківської області у Більмацьке Охот господарство заселення видом помітно прискорилося.

Наші спостереження доводять, що цю територію треба охороняти.

Залежно від природних особливостей території та характеру її господарського використання відбуваються зміни її стану. Ми виділили такі основні антропогенні чинники: сільськогосподарські дії (збільшення території орних земель за рахунок степового ландшафту, не раціональне використання мінеральних добрив, не контрольований випас худоби саме на схилах річки), поселенське навантаження (люди використовують воду для своїх потреб, тільки на території села Вершина Друга забір води для поливу присадибних ділянок здійснюється 23 господарствами), густота ґрунтових доріг (на досліджуваній території знаходиться 2 ґрунтові дороги місцевого значення і 3 стежини). Величезної шкоди завдає ще один аспект людської діяльності – це бездумне і злочинне забруднення води сміттям різного типу походження.

На даний момент на досліджуваній території ведеться розчищення прибережної зони річки, упорядковано місце витоку річки, очищено дно ставка, створено місце відпочину. Ця робота проводиться місцевими ентузіастами, залучаються і учні нашої школи, бо розуміємо, що серед цієї природи нам жити далі. Ми не залишаємо поза увагою і природні чинники, а це і зміна клімату та рельєфу, розорювання степів, що впливає на зміну ландшафту, не обернені процеси, що відбуваються з підземними ґрунтовими водами, зменшення, а в деяких випадках – навіть зникнення представників рослинного та тваринного світу. Все це в системі негативно вплинуло на кількість та якість води річки Берда.

Висновок. Територія витоку річки Берда під впливом природного та антропогенного навантаження зазнала деградаційних змін. Вивчивши територію витоку річки Берда, зрозуміли, що вона потребує певних

природоохоронних заходів, направлених на її відтворення. Доцільним буде проведення комплексу заходів, щоб досягти максимального відтворення природної рівноваги русла річки, що відповідно позитивно вплине і на всю річку в цілому. По-перше, це агротехнічні заходи: попередження ерозійних процесів шляхом висадження саджанців у прибережних смугах, посів багаторічних трав, продовжувати очищення поверхневих вод від забруднюючих речовин. Даний комплекс робіт не потребує значних фінансових витрат, тому до цих заходів залучаються і учні.

По-друге, ми всі розуміємо, яку шкоду приносить сільськогосподарська робота людини, але і уникнути цього впливу неможливо. Відсутність водоохоронних заходів на берегах річки привело до замулення та заростання, неконтрольованого забору води з порушеннями. Особливо треба звернути увагу на замулення, заплави заросли болотними та лучними травами і в цих місцях стік води майже відсутній.

Серед водоохоронних заходів одним з головних і неодмінних є створення водоохоронних зон. Велику увагу треба приділити сміттєзвалищам, неконтрольованій вирубці лісосмуг та випалюванню. Проглянувши матеріали стосовно відношення нашого об'єкта до природно-заповідного фонду області, ми знайшли документ:

Природні заповідники, заказники, парки та пам'ятки природи Запорізької області

(Природные заповедники, заказники, парки и памятники природы Запорожской области), в якому мова йде про балку вздовж берегу річки, що в с. Олексіївка.

Інформації про природоохоронний статус місця витоку річки немає.

Балка Берда (заказник), бот., 15 га, 1980, Куйбышевский р-н, с. Алексеевка. Целинная балка, где произрастают тмин песчаный, боярышник, бузина, звербой, крапива, подорожник, череда и др.

Створення заповідних об'єктів передбачає збереження на окремій території природної флори і фауни. Крім того ця територія вже розглядається як історично-культурний осередок Смирновської ОТГ. Відкривають музеї (7 міні-музеїв), відновлюють історичні пам'ятки, поховання, встановлюють знаки, облаштовують місця відпочинку. І в недалекому майбутньому унікальний природний комплекс буде приваблювати до себе все більше і більше людей. Головне завдання нашої роботи – це створення наукового підґрунтя для подальшого вивчення цієї території, щоб надати їй природоохоронного статусу.

Тому на даному етапі надзвичайно актуальною є проблема охорони річки Берда, як головна водна артерія півдня Запорізької області, є важливою ланкою у формуванні біотопів цієї унікальної географічної зони. Щоб покращити її стан, необхідна низка природоохоронних заходів, які передбачені законодавством України. Але, насамперед, велике значення має екологічна поінформованість населення та ековиховання юного покоління. У великій мірі стан витоку річки Берди залежить від ставлення кожного до її проблем.

Берда потребує нашої уваги і допомоги. Адже нашим нащадкам вона потрібна чистою і життєдайною.

Список використаних джерел

1. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Запорізькій області у 2009 році. – Запоріжжя, 2010. – 224 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.menr.gov.ua/content/article/7789>
2. Головін В.В. Програма моніторингу довкілля Запорізької області / В.В. Головін, Н.І. Гаращук, В.Т. Коба та інші. – Запоріжжя, 2001. – 180 с.
3. Спогади Напрягла М.І.
4. Каталог річок України / Уклад. Галина Іванівна Швець, Н.І. Дрозд, Сергій Пилипович Левченко ; Відп. ред. В.І. Мокляк. – Київ : Видавництво АН УРСР, 1957. – 192 с. : карт.
5. Атлас ареалів і плавнево-літоральних фітосистем // Укр. ботан. журн. – 1996. – 53, №1-2. – С. 31-37.
24. Дубовик О.Н., Клоков М.В., Краснова А.Н. Флористические, историко-географические районы степной и лесостепной Украины // Ботан. журн. – 1975. – 60, №8. – С. 1092-1107.
5. Зеленая книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества / Под общ. ред. Шеляга-Сосонко Ю.Р. – Киев: Наук. думка, 1987. – 216 с.
26. Коломійчук В.П., Подорожний С.М. Необхідність охорони рідкісних видів Північного Приазов'я та Присивашся // Мат-ли XI з'їзду УБТ. – Харків, 2001. – С.169-170.

ТАЄМНИЦІ ТА ЛЕГЕНДИ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ: ЗАКАЗНИК ЛИСА ГОРА

*Автори: Смородіна Діана, Рубанова Катерина, Хімченко Дмитро, Лавров Олексій,
учні 11-го класу навчально-виховний комплекс № 1, Енергодар,
Керівник: Чиж В.С., вчитель історії та правознавства ЕНВК № 1*

Актуальність. У сучасних умовах інтенсивного освоєння природних територій актуальним є питання збереження та охорони ландшафтних комплексів на всіх рівнях організування. Протягом останніх двох десятиліть в усіх європейських країнах, у тому числі й в Україні, реалізується Всеєвропейська стратегія збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, яка була прийнята на Конвенції з охорони довкілля в 1995 р.

А також на сьогодні виховання в учнівської молоді патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, духовних і культурних цінностей усіх націй і народів, які живуть в Україні має тенденцію зменшення. Також, на жаль, молоде покоління не зацікавлене у до збереженні природної та історико-культурної спадщини рідного краю.

Природа Запорізької області досить різноманітна та унікальна. Кількість її природних комплексів та територій, не перетворених людиною, катастрофічно зменшується.

Якщо не замислюватись над цим та не приймати необхідні заходи що до їх збереження й відтворення, найближчим часом ми втратимо можливість милуватись унікальними краєвидами ландшафтів, різноманіття рослинного і тваринного світу та не будемо мати змоги в спілкуванні з живою, що призведе до незворотного збіднення нашого внутрішнього духовного світу.

Метою роботи є дослідження лісового масиву як культурно-історичної та природної пам'ятки Запорізького краю.

Об'єктом є таємниці та легенди Запорізького краю, а саме заказник Лиса гора у місті Василівка.

Опис пошуково-краєзнавчої діяльності. Почувши назву «Лиса гора», напевно, більшість згадає про ту, що є найвідомішою, і місцезнаходження якої є у Києві, але вас здивує факт, що в нашій області таких три, і всі вони оповиті певною червоною ниткою, але про це пізніше. Зараз, звернемо увагу на те місце, яке ми відвідали під час нашої експедиції, а саме – заказник Лиса гора у м. Василівка, який є унікальною геологічною, історичною і археологічною пам'яткою.

Почавши роздуми про те, як дістатися до пункту призначення ми звернули увагу на фактори: тривалість шляху, час, погодні умови та відгуки людей. Зваживши ці чинники, ми вирішили, що для експедиції ми оберемо екологічний та економічний вид транспорту – велосипед, бо таким чином ми в найбільшій мірі змогли встановити зв'язок з природою. Розроблений нами маршрут, включав 4 зупинки: Іванівка, Благовіщенка, Балки та Орлянське в результаті, зазначений шлях ми подолали за 5 годин.

Опис стану пам'ятки. Заказники – природоохоронні об'єкти. Згідно із Законом України про ПЗФ (1992) заказники є нижчими категоріями природно-заповідних об'єктів порівняно із природними заповідниками і біосферними резерватами.

Так, лісовий масив є частиною ландшафтного заказника «Лиса гора» біля міста Василівка Запорізької області. Його територія понад 700 га була включена до природоохоронного фонду в 1972 році. Лиса гора – кам'янистий мис на лівобережжі Каховського водосховища [4, С. 12].

Заказник утворено з метою збереження цінного природного комплексу, культурно-історичної цінності, що являє собою лісову екосистему з багатим розмаїттям рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослинного і тваринного світу [2].

Гора складається з нашарованих одна на одну різноманітних порід, які вказують на давню історію місця. Ці обриви в більшій мірі тримаються за рахунок коріння дерев, які рятують узбережжя від обвалу. Щорічно Каховське море розширюється на 1-3 м, забираючи під воду берег. Сама ж Лиса гора у Василівці також поступово вимивається водами водосховища.

Автори дослідження на фоні заказника

В основі гори археологи знайшли спільну могил, датовану V ст. до н.е з незвичайними круглими отворами для поховань.

У могильнику спочивали тіла 30 осіб, у тому числі і дітей. Трохи вище знайшли залишки поселення бронзового століття зі збереженими напівземлянками і побутовими речами.

Деякі з цих знахідок тепер є частиною музейної колекції садиби Попова [7].

Карта «трикутника смерті»

Легенди та таємниці.

1. Легенда про відьом. Репутація гори охоплює велику кількість міфів та легенд, про декілька з них мова буде йти далі. Одна з них говорить про те, що козаки, які жили по сусідству з моторошною горою, вірили в те, що на ній краще не ходити з настанням сутінок. Вважалося, що той, хто випадково побачить відьомський шабаш, тому повернутися не судилося. Всупереч цьому кажуть, що саме козаки користувалися допомогою відьом і радилися з ним перед боями, бо на їх думку жінки краще на ментальному рівні розуміють зв'язок з природою та відчувають людей та їх погані наміри. Подейкують, декотрі з них знаходили сміливість брати чаклунок собі в дружини й ті ставали їх супутницями життя.

2. Легенда про закоханих. Старожили розповідають трагічну історію про місцеву пару закоханих. Вони вирішили покататися на човні і на своє нещастя наткнулися на відьом. Одній з них сподобався хлопець і вона захотіла його зачарувати. Та приманила його до себе, але хлопець вирвався і намагався втекти до своєї коханої. Розгнівані відьми втопили дівчину, а хлопець безслідно зник. З тих пір привид нещасної ночами бродить по горі, шукаючи свого коханого. Кажуть, що це місце досі люблять нечисті сили і посеред ночі з гори лунають крики відьом і чортів [5].

3. Легенда про таємничий тунель. Побутує легенда, що під лісом на горі, який був висаджений у 1880 р. за наказом того ж Василя Попова, простягався таємний тунель, від самого замку полководця до найвищої точки гори, і таким чином його намагалися сховати від звичайних жителів.

Нещодавно в садибі Попова знайшли декілька підземних кімнат, але знаменита штольня, так і не було знайдена, можливо, в майбутньому, це буде великим відкриттям. Місцеві жителі кажуть, що кожен може спробувати знайти

вхід зі сторони гори сам, чим ми і вирішили зайнятись, але наші спроби, на жаль, не увінчались успіхом і ми не ризикнули увійти до підземних кімнат, що окуті таємницею [6].

4. Символічний колодязь. Також, існує легенда про те, що на Лисій горі Святий апостол Андрій Первозданний особисто зробив колодязь (за іншою версією - вдарив в землю палицею, в результаті чого з-під землі забив фонтан цілющої води) і зі словами «Буде пити звідси воду світ хрещений» закликав людей пити цю воду для того, щоб зцілитися і очиститися від земних гріхів.

Містична гора і зараз привертає любителів потойбічного. Лисогорці впевнені, гора таїть в собі магічну силу. І це місце наразі входить в топ-5 містичних місць Запорізького краю.

Про цікаве. У 1972 р Лису гору в Василівці оголосили заповідником. Таку честь цей ліс заслужив через велику колекцію 150-річних дерев. Всього тут живе понад 60 видів дерев, деякі спеціально привезли сюди з Криму.

Щорічно Каховське море розширюється на 1-3 м, забираючи під воду берег. Лиса гора у Василівці також поступово вимивається водами водосховища і її круті обриви постійно обвалюються

Наразі територія є заповідною, і саме цей ліс має багату флору і фауну. Тут налічується понад 60 видів дерев, деякі спеціально привезли сюди з Криму, та багато з яких є 150-річними. Серед них переважають: дуб, біла акація, ясен, клен, сосна. За збереження і примноження насаджень відповідає Василівське лісництво. Серед птахів – шпаки і дрозди, для яких на сучасній території власними руками адміністрації побудовано 120 шпаківень.

За дивним збігом обставин, на території Запорізької області – в безпосередній близькості один від одного, знаходяться три гори з назвою Лиса. Це гора за Оріхівський с. Юрківка, дніпровський мис неподалік від села Лисогірка, що в Запорізькому районі, і найвища вершина Василівського району. В кожному з цих місць є чисті підземні джерела. В середині цього трикутника знаходиться смт Степногірськ, який має неофіційний статус «місто-привид». Ще один факт, який нашою думкою про невелику моторошність цих місць [3].

Ми мали нагоду взяти інтерв'ю у директора туристичної бази «Лиса гора» при КЗ «Центр туризму» ЗОР Пацяля Костянтина Миколайовича, який провів нам екскурсію цією місцевістю та поділився цікавою інформацією, і ось, що з цього вийшло:

- *Які легенди про походження назви цього місця ви знаєте?*

Найбільш так би мовити реалістична історія, розповідає про те, що мешканці міста намагалися озеленити пагорб, висаджуючи тут велику кількість дерев, але кожного разу саджанці спалювала блискавка, власне звідси і назва. Більш містична версія, яка подобається всім туристам віщає нам про те, що всі насадження у давні часи тут витоптали відьми під час шабашів.

- *Що було на цьому місці у 60-ті роки?*

У 1964 р. робітниками ЗЗРК тут було зведено піонерський табір, і в той час такий самий був облаштований на Азові. Після цього, утримання двох таборів їм було заборонено. І той, що знаходився тут вони продали і він

просто, так би мовити «пішов по рукам». Багато хто хотів загарбати цю територію (2,5 га) до своїх рук, але наразі, всі ці залишки оберігаються і залишаються тут як експонат, і за допомоги одного місцевого депутата ми маємо статус «Комунальний заклад обласної ради».

- *Розкажіть, будь ласка, більш детально про часи піонерського табору?*

Ви ж на своїй шкурі не знаєте, що таке бути піонером (*сміється*). Отже, приїхавши сюди діти жили по 6 чоловік у кожному будинку, всього будинків було 45, за нормами всього дозволяється прийняти 120 дітей з розрахунком 175 м² на людину. На той час ту була велика кількість місць для відпочинку та розваг: баня, спортивний майданчик, каруселі та ін. Зараз ви можете побачити, декотрі з них у не надто належному стані [авт.]

Слід зазначити, що вчителі нашої школи, зокрема, директор Крамаренко Тетяна Володимирівна, у якої ми також взяли інтерв'ю, свого часу працювали на території табору у ролі вожатих. Вона розповіла, що це місцеве культурне надбання було популярним місцем відпочинку серед молоді. Тут діти активно і з користю проводили своє дозвілля на літніх канікулах, граючи в рухливі ігри, заводячи нових друзів, та навчаючись чомусь новому.

Зараз цей заказник користується попитом, як місце для проведення різноманітних дитячих та юнацьких спортивних змагань чи заходів військово-патріотичного виховання. Одним з таких є нещодавно проведена тут обласна польова школа «Джури козацькі», в якій перше місце посіли вихованці гуртка нашого місцевого центру туризму, краєзнавства та спорту.

- *Як довго ви тут працюєте та хто тут є окрім вас?*

Я влаштувався сюди на роботу у 1981 році, окрім мене тут ще не багато персоналу, загалом штаб складається ще з декількох сторожів. Також наші будні розбавляють тварини, що мешкають у нас – це чотири собаки, кішка та улюблениця приїжджих коза Марфа.

- *Що ви можете сказати про флору і фауну цієї місцевості?*

Раніше розводили дуже багато бджіл, бо було багато акації, вийдеш і вся гора – біла, і око радіє, а зараз її обмаль, бо її випилюють на продаж, для опалювання теплиць. Також була неприємна ситуація з вовками, які нещодавно тут з'явилися, і становили небезпеку для туристів. На щастя, проблему ліквідовано.

Висновки та рекомендації. Отже, Лиса Гора – місце, яке безсумнівно варте для відвідування, зокрема для відпочинку. Також, хочу зазначити, що якщо б, ми створювали експедиційну мапу нашою областю, то ця природна зона обов'язково потрапила б туди як невід'ємний пункт.

Рекомендації на майбутнє для місцевої влади:

1. Складання, супровід перманентний аналіз бази даних історичних пам'яток області з урахуванням шляху під'їзду, типу пам'ятки, характеру візуалізації на місцевості, культурного опису, пов'язаної з об'єктом та його фотографій.

2. Стосовно розвитку спортивного туризму, то актуальним є складання збірки маршрутів пішохідних та велосипедних походів різного ступеня складності, що включатимуть відвідування культурно-історичних пам'яток.

3. Необхідно спонукати більш широке використання потенціалу громадських спілок у створенні туристичних об'єктів в області.

4. Залучення органів освіти, особливо позашкільної, повинно стати одним з напрямків роботи з розвитку краєзнавства. Необхідно також зробити в програмі акцент на вивчення пам'яток, організацію і проведення експедицій та екскурсій з дослідження об'єктів. Дані заходи необхідні для збереження культурно-історичних об'єктів Запорізької області, що є й туристичними об'єктами як Запорізького краю, так і України.

Якщо говорити про побажання, то хотілося б, щоб керівництво намагалось зберегти цю історичну місцевість та почали її реставрувати. За великого бажання та за наявності підтримки молодих туристів все можливо. Це питання буде актуальне, доки живе цей заказник.

Список використаних джерел і літератури

1. -Белов А.Ф., Ляшко С.Н. Отчет о разведках на побережье Каховского водохранилища от г. Васильевки до с. Скельки / НА ИА АН УССР.

2. Василівська районна рада Запорізької області [Електронний ресурс] / Лиса гора – Режим доступу: http://vasrr.gov.ua/photo/5-lysaia_gora.html, вільний.

3. Лысая гора на берегу Каховского моря [Електронний ресурс]/ Сайи журналіста Володимири Щака – Режим доступу: https://zurnalist.io.ua/s1958845/lysaya_gora_na_beregu_kahovskogo_morya, вільний.

4. Шарафутдінова І.М. Нові пам'ятки епохи пізньої бронзи в Нижньому Подніпров'ї // АП.- К.- 2008 – С.12-26.

5. Щоденне всеукраїнське видання «Сьогодні» [Електронний ресурс] / Отдых в Украине: Мистическая Лысая гора в Запорожской области – Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/lifestyle/afisha/otdyh-v-ukraine-misticheskaya-lysaya-gora-v-zaporozhskoy-oblasti-632015.html>, вільний.

6. Янущенко Д.В. Туристсько-краєзнавча подорож Василівським районом Запорізької області: методичні рекомендації/2013 – С.8-11.

7. MDUKRAINE[Електронний ресурс]/Лысая гора– Режим доступу: https://md-ukraine.com/ru/object/detail/1659_lysaa-gora.html, вільний.

МОКРА МОСКОВКА – УНІКАЛЬНА ПАМ'ЯТКА ПРИРОДИ

*Автор: Голікова Карина,
учениця Балабинського НВК «Престиж»,
вихованка гуртка «Джура» КЗ «Центр туризму» ЗОР.
Керівник: Сова В.В.,
вчитель Балабинського НВК «Престиж»,
керівник гуртка «Джура» КЗ «Центр туризму» ЗОР.*

Водний фонд Запорізької області складають ріка Дніпро, розташовані на ній Каховське та Дніпровське водосховища з об'ємами води в них відповідно 18,2 і 3,3 км³, 3 середніх, 62 малих річки, на яких створено 28 водосховищ та 1205 ставків. Загальна довжина річок складає 2877,6 км, в т.ч. в межах області 2648,7 км, із них середніх річок – 459 км, малих 2189,7 км, крім того нараховується 3151,5 км притоків та яруг.

Екологічний стан поверхневих водних об'єктів і якість води в них є основними чинниками санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Соціально-економічний розвиток регіону на фоні надзвичайно нерівномірного розподілу водних ресурсів спричинив гостру проблему питного, промислового, сільськогосподарського водозабезпечення, покриття їх дефіциту вирішується за рахунок використання стоку р. Дніпро та Каховського магістрального каналу. З 20 районів області 11 районів (Якимівський, Василівський, Веселівський, Вільнянській, Запорізькій, Великобілозерський, Кам'янсько-Дніпровський, Мелітопольський, Михайлівський, Орхівський, Токмацький райони) забезпечено системами зрошення для поливу сільськогосподарських угідь. Сумарна протяжність каналів для транспортування води у маловодні райони складає 478 км, сумарна протяжність зрошувальної мережі (магістральних каналів і водоводів) – 5101,7 км.

Метою моєї роботи є звернення уваги, та наголошенні на таку важливу й актуальну проблему, як забруднення довкілля, водних ресурсів, щоб люди врешті-решт перестали своєю байдужістю отруювати все живе, та нас самих.

Історія та походження назви. Річка Мокра Московка є лівою притокою р. Дніпро та найбільшою з малих річок міста. На трикілометровій ділянці гирлової частини річка знаходиться у підпорі Каховського водосховища, що негативно впливає на її гідрологічний режим, знижує швидкості водяного потоку чим сприяє виникненню застійних явищ. Довжина 62 км, площа водозбору 457 км². Похил річки 1,8 м/км. Долина трапецієподібна, розчленована; завширшки до 3 км, завглибшки до 50 м. Заплава подекуди заболочена, її пересічна ширина 300 м. Річище звивисте, завширшки до 5 м, на окремих ділянках замулене. Споруджено декілька ставків.

Розташування. Мокра Московка бере початок на південь від села Райське. Тече спершу на північний захід, далі – переважно на південний захід. У пониззі тече територією міста Запоріжжя впродовж 7 км і впадає у Дніпро біля парку «Дубовий Гай» (в межах Запоріжжя русло розчищене у 2005–2006 рр.).

Існує розповсюджена думка, що назва річки Мокра Московка датована XVIII віком і пов'язана зі зведенням російськими солдатами Олександрівської фортеці в їх межиріччі. Однак цю річку звали Московкою ще з XVI століття, скоріш за все, після російських походів на кримських татар на чолі з Дяком Ржевським та іншими, менш відомими отаманами. Військо Московії стояло табором поряд з річкою, звідси і пішла така назва.

Цікаві факти:

- За переказами, назва річки походить від українського слова «моква» – мокротеча,

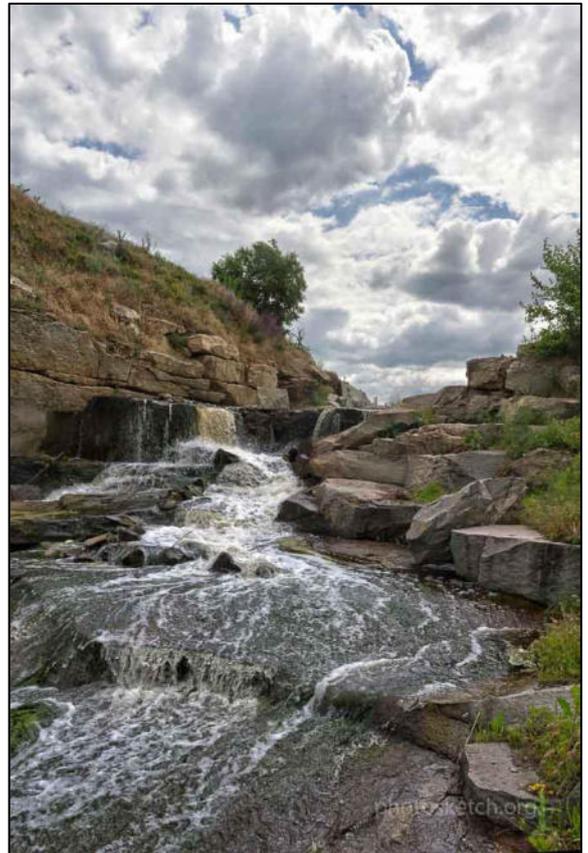
низина.

- За однією з версій, свою назву дві Запорізькі річки (Суха і Мокра Московка) отримали ще у XVI столітті. Тоді тут табором стояли війська Московії, які ходили війною на турків.

- У 1903 році споруджено залізничний міст через річку Мокра Московка тодішньої Катерининської залізниці.

- В місці, де Шенвизський міст перетинає Мокру Московку, проходила південна межа старої Олександрівської фортеці. Влітку 1770 року на правому березі річки Мокрої Московки почалося будівництво Олександрівської фортеці, а на лівому березі – двох редутих під назвою «Московка», в яких було розміщено загін солдат, що охороняли міст через річку. Скоро виявилось, що місце для фортеці було обрано невдало. Річка Мокра Московка розлилася й затопила фортецю. Тому 23 травня 1771 році вище по Дніпру розпочалося будівництво нової Олександрівської фортеці, а на місці старої фортеці почалося формування Олександрівського форштадту (передмістя).

- В Запорізькій області є кілька водоспадів, що не характерно для степової місцевості. Але водоспад в селищі Івано-Аннівка, яке знаходиться в 13 км від обласного центру, один з найбільших і найкрасивіших. Це одне з улюблених місцевими жителями місць для відпочинку і пікніків. Справа в тому, що поруч з ним є затоплений Наталовській кар'єр і каньйон. Тут облаштували «дикий» пляж і, незважаючи на заборони, люди люблять тут відпочивати. Сам водоспад має висоту в чотири метри. З'явився він на Мокрій Московці завдяки виступам граніту. Річка тече зі сходу на захід, тому при східному вітрі потоки води дуже сильні.

- У 1883-1904 роках водопровід р. Мокра Московка був у приватній власності.

- В долині річки є дві дуже цікаві пам'ятки: кам'яне русло, колись припливу річки з кам'яними уступами, химерним характерним рельєфом, утвореним в гранітному ложі (насправді, колишній водоспад) та «Козацька миска» поблизу села Івано-Ганнівка.

- Біля Запоріжжя річка затоплює ряд старих кар'єрів (Мокрянський кар'єр).

Стан природної пам'ятки. Кар'єрний спосіб розробки родовищ корисних копалин призводить до масштабних негативних впливів на природні біогеоценози, які формувалися тисячоліттями. Докорінно змінюється рельєф, у літосфері утворюються депресійні воронки, порушується гідрологічний режим території, змінюється біохімічний кругообіг речовин. Техногенні ландшафти в

районах розробок дуже нестійкі до впливу екзогенних факторів і негативно впливають на навколишні території (зміна гідрології, місцевого клімату, геохімічних потоків, еолове та ерозійні забруднення). Техногенні ґрунти кар'єрів являють собою одну з найпоширеніших і найбільш екологічно небезпечних категорій антропогенних ґрунтів.

У липні 2016 року Управлінням з питань екологічної безпеки міської ради на розгляд представникам виконкому було запропоновано проект рішення про затвердження Програми «Про фінансування природоохоронних заходів за рахунок екологічних надходжень на 2016-2018 роки». Було заплановано виконання заходів по відновленню і підтримці сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річок, розчищення гирла русла річки Мокра Московка. Також в рамках реалізації природоохоронних заходів було заплановано виконати роботи щодо озеленення обласного центру – створення ландшафтного парку вздовж Набережної магістралі з висадкою декоративних рослин і закладкою системи поливу. Було передбачено на ці заходи фінансування у розмірі 250 тис. гривень.

Наразі екологічний стан Мокрої Московки невтішний. Навіть коли я фотографувалася біля річки, до кадру потрапило сміття.

Люди власними руками забруднюють своє навколишнє середовище, а потім кажуть, що влада нічого не хоче робити. Дорослі та навіть деякі підлітки вживають алкоголь на берегах річки та під мостами й навіть приймають наркотики, залишаючи все сміття після себе на березі, вважаючи, що немає сенсу нести своє сміття з собою, адже тут вже брудно. А влада, в свою чергу, вважає, що навіщо їм щось робити, якщо там через деякий час знову буде купа сміття. Казати про те, що на берегах та у самій річці також живуть тварини, гадаю й нагадувати не треба.. Коли я дивилася відео в «ютубі» на цю тему, мене охопив жах. На березі річки розкидані шприці, пакети, пляшки, залишки їжі, та навіть чийсь одяг та взуття. В районі Запорізького автовокзалу жителі міста посеред дня помітили дивну аномалію. Річка Мокра Московка, яка впадає в Дніпро, забарвилася в яскраво-червоний колір. У червні 2018-го була ціла «атака» мертвої риби, що пливла річкою цілими «сім'ями».

Мало того, що люди забруднюють річку, так ще й одне з Запорізьких підприємств «Полімер» зкидує відходи у неї. За свідченнями місцевих жителів, вони цим займаються вже давно, але раніше робили це вночі, а зараз не соромляться й у день. Люди були досить налякані, коли побачили, як звична їм річка забарвилась всіма відтінками червоного. Дуже прикро, що їм це спускають з рук.

Проте, серед людей, що не замислюються про свої вчинки, є

й гарно налаштовані мешканці нашого містечка. Так у квітні 2019 р., небайдужі запоріжці зібралися разом, щоб врятувати річку від екологічної катастрофи. Вони вивезли цілий Камаз сміття (фотографії «до» та «після» вражають).

Але не дивлячись на такий гарний вчинок людей, прибрано було лише частина річки, ось що пише одна з мешканок Запоріжжя: «...Щодо самої річки, то були там у районі селища Мокрянка, кар'єрів, бокситної бази. Як було, так і залишилось. Там ще щось будують. Не зрозумію, що, але вже давно і річка ще більше на болото від цього схожа. Також продовжується випалення трави і очерета. На бокситній базі випалили всю рослинність аж до дач. Бачила багато загиблих тварин...»

Як би прикро не було, але якщо ми хочемо бути здоровими, та живи в гарному, чистому середовищі, ми маємо встати з диванів, та піти щось робити. Так, будуть люди, що все-таки встануть, та підуть за вас, але самі вони не впораються. Їм потрібні ми. Всі ми.

Висновки та рекомендації. Отже, проблема екології завжди була, є і буде найрозповсюдженішою, доки люди не перестануть слідкувати за помилками інших, а будуть дивитись на свої вчинки, та замислюватися над тим, до чого вони можуть призвести, й що вони можуть зробити, щоб їх виправити.

Я вважаю, що ми можемо виправити наші помилки тільки разом. Тільки так ми зможемо покращити наше життя, тільки власними зусиллями. Для цього нам не потрібна влада, яка дасть нам вирішення, ми можемо створити його власноруч. Ми можемо зібратись всі разом в різних куточках не тільки нашого міста Запоріжжя, а й всієї України, чи навіть світу, щоб прибрати сміття. Зробити хоча б декілька раз на рік такі заходи, й інформувати людей про них. Адже є люди, які не приймають участь у таких заходах не тому, що їм байдуже, а тому, що вони про них не чули. Якщо такі заходи дійсно будуть, я гадаю, що буде багато охочих. Я буду в їх числі, та буду закликати свою сім'ю та знайомих також допомогти докільню, хоча б заради нас самих, нашого здоров'я, та здоров'я наших дітей. Крім цього, ми маємо співпрацювати в питанні вирішення проблеми забруднення річки Мокра Московка з місцевою владою.

Очікуваний екологічний ефект нашої спільної роботи – припинення скидів забруднень у р. Дніпро в районі водозабору, запобігання забрудненню довкілля і замуленню джерела водопостачання, раціональне використання водних та енергетичних ресурсів.

В рамках боротьби з підтопленням, поліпшення ситуації можливе лише за умови реалізації державної політики, спрямованої на попередження і усунення причин підтоплення, а саме:

- суворе дотримання затверджених Генеральних схем та будівельних норм і правил при плануванні і забудові міської території;
- дотримання законодавства, щодо режиму використання прибережних смуг та водоохоронних зон;
- забезпечення своєчасного прибирання сміття та очищення забудованих територій в прибережних смугах та водоохоронних зонах;
- забезпечення контролю за будівництвом та використанням земель на підтоплених територіях;

- упорядкування водовідводу поверхневого стоку з території міста;
- відновлення сприятливого гідрологічного і санітарного стану річок;
- запобігання аварійним ситуаціям на інженерних спорудах і мережах;
- своєчасний ремонт та заміна спрацьованого обладнання дренажних насосних станцій, свердловин вертикального дренажу, гідротехнічних споруд;
- систематичний контроль за роботою дренажних систем та станом гідротехнічних споруд;
- створення під час реконструкції та забудови мереж зливової каналізації;
- будівництво та реконструкція захисних дамб, берегоукріплення.
- організація та постійне функціонування системи моніторингу рівня ґрунтових вод на урбанізованих територіях.

З метою запобігання подальшої руйнації берегової лінії, що призводить до погіршення стану земель необхідно виконати комплекс робіт по берегоукріпленню. Ця робота – тільки перший крок до досягнення поставленої спільної мети з очищення водних ресурсів та благоустрою прибережних територій. Ми маємо сподівання, що зможемо достукатися до сумління кожного і спонукати всіх до дії!

Список використаних джерел

1. *Географічна енциклопедія України: у 3 т. / редкол.: О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. — К. : «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989—1993. — 33 000 екз. — ISBN 5-88500-015-8.*
2. *Річка Мокра Московка // Фото-альбом міста Запоріжжя*
3. *Мокра Московка // Zabor.zp.ua*

ОБ'ЄКТ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ – РЕКРЕАЦІЙНА ТЕРИТОРІЯ СТАРОБЕРДЯНСЬКОГО ЛІСНИЦТВА (ЗАПОРІЗЬКА ОБЛ., МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ РАЙОН, С. СОСНОВКА)

*Виконала: Бобринок Ангеліна,
учениця Токмацької ЗОШ №2 ім. О.Кота,
вихованка гуртка «Спортивне орієнтування» КЗ «Центр туризму» ЗОР.
Керівник: Іванова Т.М., керівник гуртків КЗ «Центр туризму» ЗОР.*

Кожного року, у літній період, гуртківці Токмацького відділу збираються разом у багатоденних навчально-тренувальних зборах у одному з найбільших лісових масивів і одному з перших лісосмуг у степовій зоні України – Старобердянському лісництві, яке розташоване на лівому березі річки Молочної в 18 км на північний схід від міста Мелітополя та є оазисом на півдні України, і є одним з перших (на території дореволюційній Росії) лісових дач степової зони.

У 1830 р. німецький колоніст Йоганн Корніс на своєму хуторі Юшанли посадив лісові дерева. У 1841 році степи Північної Таврії об'їжджав міністр держ. майна граф Кисільов. Він зауважив, що селянські наділи, що знаходяться поруч з невеликими лісами в балках, дають хороший урожай навіть у

посушливі роки. Так було прийнято рішення про створення зразкової навчальної лісової плантації – Бердянського лісництва.

Весною 1846 р. було закладено Бердянське зразкове степове лісництво – невеликий гай площею близько 2 га. Посадковий матеріал виписувався з Москви. Першими насадженнями стали п'ятирічні саджанці клена, ясена, береста, дуба, акації, осики. Висадили рівно 1846 дерев.

Звідки ж походить назва Старо-Бердянський ліс?

Справа в тому, що колись це була сама околиця Бердянського округу. Потім кордони змінилися, земля з лісом відійшла Мелітопольщині, але назва збереглася. **Сьогодні територія Старо-Бердянського лісництва займає площу 1132 га.** З 1974 року лісництво оголошено заказником. На території Старо-Бердянського лісництва виростають більш 150 видів дерев і чагарників. Основну площу займають дуби, ясен, гледичія, біла акація, берест-деревина більш стійкі до степових умов. В Старобердянському лісництві водяться дикі кабани, зайці, лисиці. Також можна зустріти лося, косулю, куницю, борсука, енотовидного собаку, білку. Зелені склепіння лісництва «озвучують» понад півсотні видів птахів: солов'ї, жайворонки, дрозди. Зустрічаються тут і зелено-блакитна сиворакша, оранжевогруда малинівка, жовта плиска. Взимку сюди прилітають вухата сова, жовтоголовий корольок, снігурі.

Охоронний статус пам'ятки:
заказник.

Висновки, які ми зробили:

1. Старобердянське лісництво є оазисом на півдні України.

2. Заказник знаходиться в доступному місці для відвідування як пішки, так і авто.

3. Територія має доглянутий вигляд: навколо лісу є траншея, яка може зберегти

від полум'я у разі виникнення пожежі. Біля річки є місця для відпочинку. Але дуже багато сміття у вигляді пластику, скла, яке залишають відпочиваючі.

ГОРА БЕЛЬМАК-МОГИЛА – НАЙВИЩА ТОЧКА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виконав: гурток «Історичне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР.

Керівник: Сердюк Т. О.,

вчитель Більмацької СЗОШ І-ІІІ ст. «Інтелект»,

керівник гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР.

З метою вдосконалення патріотичного та громадянського виховання підростаючого покоління на традиціях і звичаях народу України, формування

гармонійно розвиненої особистості шляхом залучення молоді до активної діяльності з вивчення історичної та культурної спадщини, історії рідного краю, ознайомлення з природними пам'ятками та об'єктами заповідного фонду учнями гуртка географічного краєзнавства КЗ «Центр туризму» ЗОР була проведена пошуково-краєзнавча експедиція для дослідження найвищої точки Запорізької області г. Бельмак-Могили, яка знаходиться на околиці села Трудове Більмацької ОТГ.

Нами було досліджено гору Бельмак-Могила – пагорб, геологічний пам'ятник, найвищу точку Приазовської височини.

Бельмак-могила – це пагорб-останець, Приазовського кристалічного масиву створений природою посеред степних просторів південно-східної України, а також давній курган, якому близько п'яти тисяч років. Курган створений людьми насип заввишки 8 метрів та діаметром до 100 метрів. «Бел-мек» у перекладі з тюркської означає «місце розподілу», «кордон». Іншим варіантом походження кургану «бельмак», що у перекладі з тюркської означає «головна висота». Достаменно не відомо хто і коли дав назву могильнику епохи енеоліту, але й сьогодні з гори відкривається чудова панорама на оточуючу місцевість.

Розташована гора у центральній частині Приазовської височини на північний-схід від села Трудове Більмацької ОТГ Запорізької області. Висота гори 324,8 метри над рівнем моря. Пам'ятка являє собою релікт пізньомезозойської поверхні вирівнювання, що утворилася на місці зруйнованих гір в ході тривалих процесів вирівнювання рельєфу. У південній частині пагорба у декількох місцях виходить на поверхню світло-сірий біотитовий граніт, неоднорідний, іноді порфіровидний, у ньому зустрічаються крупні виділення пігматиту і білого кварцу. Порода відноситься до сакчинської свити центральноприазовської серії нижнього протерозою (ізотопний вік 2100-1800 мільйонів років).

Схили Більмак-Могили покриті степовою рослинністю – ковила, типчак, різнотрав'я.

Навколо гори було насипано 16 менших курганів. З цих курганів шість були розкопані археологами, і дали для археологічної науки щедрі і безцінні знахідки. В одному з курганів було виявлено скелет людини, що відноситься до так званої Бабінської епохи – XVII-XVI ст. до н. е.

В іншому кенотаф – кам'яний ящик, зверху переkritий трьома плитами

Вид на курган у центрі гори.

(зрубна культура, XV в. До н. Е.). Тут похоронна яма діаметром 3,5 метра мала сходинки, по яких можна було потрапити в похоронну камеру. На дні її, на глибині майже 4 метри, на підстилці, лежали 40 кісток овець, скоріше за все, астрагалів. Також всередині виявилися фрагменти керамічного посуду з орнаментом. Останки людини були відсутні, що дозволяє не сумніватися в ритуальному призначення кенотафа. Можливо, це було символічне поховання людини, яка загинула на чужині далеко від одноплемінників.

Третій розкопаний курган – самий вражаючий. Тут під насипом так званого «довгого кургану» поруч з Бельмак-Могилою виявлено дуже рідкісне святилище доби пізньої бронзи (XV-XII ст. до н. е.) в якому відтворений індоєвропейський міф про створення світу за участю Змія, Вогню і Всесвітнього Яйця. Він складався з двох насипів, кожен з яких вище 3 м. Один з них, як виявилось, приховував вогнище діаметром приблизно 18 м. Товщина шару спресованого попелу, що лежить тут близько 3500 років, – 25 см. Це говорить про те, що вогонь тут підтримувався близько півроку. По краю кострища була викладена конструкція з граніту, що нагадує змію. На попелі покоїлася рукотворна кам'яна споруда до 5 м в довжину у вигляді яйця, розрізаного вздовж. Ця умовна змія як би охоплювала, «захищала» яйце. А навпроти споруди височіла насип довжиною близько 20 м і шириною близько 8, складена з дерну. Вважаю, що вся ця «композиція» – не що інше, як матеріальне втілення міфу про створення світу, властивого культурам всіх індоєвропейських народів: символічна фалічна насип запліднює викрадене темними силами яйце, в якому потім зароджується життя – зародок новорічного світобудови Вали під захистом змія Вритри.

У цьому ж кургані виявлено більш пізнє поховання, що відноситься до киммерійської культури (кінець VIII – VII ст. До н. Е.). У похованні дно ями було покрито корою і шкірою, останки покійного також прикрили корою. Поруч з останками виявили фрагменти глазурованого горщика, дерев'яної чаші, окутої бронзою, і унікальний біметалічний клепаний котел. Покійний лежав на спині, головою на захід. Над цим киммерійським похованням височів ритуальний кам'яний символ родючості висотою близько 0,8 метра. Це дозволяє припустити, що покійний був жерцем.

Народні легенди розповідають про великий степовий курган, який ховається за масивом Бельманського лісу, висадженого поміщиком Свягіним. Цей курган називають і Бельмак-Могилою, і Горілоюл Могилою, тому що, за

Поховання у одному з курганів поруч з горою

переказами, в давні часи на ньому був живцем спалений турками хоробрий запорожець на прізвисько Більмак. Це прізвисько перейшло і до кургану, і до поточної від нього степової річечки Більманці, і до розтянутої уздовж неї села Більманка.

Зважаючи на те, що гора є найвищою точкою Запорізької області, поруч з нею беруть свій початок декілька річок. Найближче до гори знаходиться витік р. Більманка, яка потім впадає у р. Берда. Гора – одна з основних висот Аланських гір. У роботах античних і середньовічних географів Аланські гори знаходяться недалеко від кута Азовського моря і дуже точно відповідають Донецького кряжу і Приазовської височини. Дещо західніше, між Більмак-Могилою і Токмак-Могилою – вододіл місцевих річок роздвоюється на захід і від півніжжя вершини з природного водоймища джерельних потоків існує стік вод на три сторони світу (тріфуркація): на північ – річка Конка, поточна в Дніпро; на захід і далі на південь – річка Молочна, що впадає в Азовське море; на південь – річки Берда і Обіточна, також вливаються в Азовське море.

У роки Другої Світової війни неподалік Більмак-могили знаходилися позиції радянської далекобійної артилерії, яка розчищала шлях наступаючим в район Мелітополя військам. Воронки від розривів снарядів видно в районі околиць села Титове і в наші дні.

На сьогодні до Більмак-Могили майже з трьох сторін підходить гранітний кар'єр Придніпровської залізниці.

Територія Більмак-Могили займає близько 2 га землі. Географічні координати: 47° 19' 13" пн. ш.; 36° 35' 48" сх. д. Курганний могильник «Більмак-Могила» входить до списку історико-культурних та археологічних пам'яток Більмацького району, це геологічна пам'ятка місцевого значення. Охороняється об'єкт фірмою Трудівське кар'єроуправління ДП «Управління промислових підприємств державної адміністрації автомобільного транспорту України».

Опис стану пам'яток. Підхід до зовнішнього оглядання вільний, проте доступ до огляду пам'ятки з боку кар'єру заборонений. Біля півніжжя гори розташований Трудівський гранітний кар'єр, який веде розробку Царекостянтинівського родовища сірих гранітів. Пам'ятка зараз знаходиться у незадовільному стані, до того ж, постійні вибухові та скришні роботи прискорюють руйнівні процеси. Незважаючи на статус пам'ятника геології і археології могилі загрожує знищення. За відомостями обласного краєзнавчого музею, ще в 2004 р. 2 з менших курганів вже були знищені, а два інших вченим вдалося дослідити. Поруч з горою встановлені металевий стіл та металеві лавки, що дасть змогу перепочити та поїсти поруч з горою, але фарба на них облущилась. Поруч з горою також встановлений камінь з написом, що відповідає охоронній табличці, який постійно оновлюють.

РЕГЛАМЕНТ
проведення
обласного конкурсу пошукових робіт учнівської молоді
«Пам'ятки Запорізького краю»

Обласний конкурс пошукових робіт учнівської молоді «Пам'ятки Запорізького краю» (далі – Конкурс) заснований і проводиться КЗ «Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» ЗОР (далі – КЗ «Центр туризму» ЗОР) і є складовою частиною системи краєзнавчої роботи з учнівською молоддю в області.

1. Мета: вдосконалення патріотичного та громадянського виховання підростаючого покоління на традиціях і звичаях народу України, формування гармонійно розвиненої особистості шляхом залучення молоді до активної діяльності з вивчення історичної та культурної спадщини, історії рідного краю, ознайомлення з природними пам'ятками та об'єктами заповідного фонду.

2. Основні завдання:

- залучення молоді до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, а також до природоохоронної та дослідницької роботи;
- виховання в учнівській молоді патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, духовних і культурних цінностей усіх націй і народів, які живуть в Україні;
- формування в учнівській молоді активної громадянської позиції;
- створення умов для оволодіння учнівською молоддю практичними навичками пошукової роботи, розширення напрямів краєзнавчих досліджень;
- задоволення потреб учнівської молоді у професійному самовизначенні відповідно до їх інтересів і здібностей;
- просвітницька діяльність.

3. Керівництво Конкурсом

3.1. Загальне керівництво з підготовки та проведення Конкурсу здійснює КЗ «Центр туризму» ЗОР.

Конт. тел. (061) 224-24-71, e-mail: kray_zoctkum@ukr.net;

3.2. Головний суддя: Дмитро Вікторович Янущенко, завідувач відділу краєзнавства та патріотичного виховання КЗ «Центр туризму» ЗОР, м. т. 068 4899022.

4. Фінансування

4.1. Витрати на організацію і проведення Конкурсу, підведення підсумків і нагородження переможців та лауреатів конкурсу проводиться за рахунок КЗ «Центр туризму» ЗОР.

4.2. Витрати на учасників Конкурсу здійснюються за рахунок коштів місцевих, державного бюджетів та інших коштів, не заборонених чинним законодавством України.

5. Учасники Конкурсу

Учасниками Конкурсу можуть бути вихованці, учні закладів загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти, а також дитячі громадські організації, клуби за місцем проживання.

6. Час і місце проведення

6.1. Конкурс проводиться на території Запорізької області.

6.2. Для участі у Конкурсі необхідно **до 10 жовтня 2020 року** відправити звіт **на електронну пошту** відділу краєзнавства та патріотичного виховання КЗ «Центр туризму» ЗОР **kray_zoctkum@ukr.net** з вказаною **темою** «Пам'ятки Запорізького краю».

7. Зміст Конкурсу, напрямки і зміст напрямів

7.1. До Конкурсу подаються роботи, що містять опис історико-культурної пам'ятки або пам'ятки природи, що розташована виключно на території Запорізької області.

Рекомендованими об'єктами для дослідження є пам'ятки, що входять до переліку об'єктів культурної спадщини національного та місцевого значення Запорізької області, які занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (наприклад, <https://zocoks.jimdo.com/державний-реєстр>) або об'єктів природно-заповідного фонду області (наприклад, <http://zabor.zp.ua/Turizm/oblast/dostoprimechatelnosti.htm>, <http://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-8.html>).

Разом з тим, об'єктами для дослідження можуть бути й інші пам'ятки – у цьому разі необхідно обґрунтувати вибір певного об'єкту.

7.2. Рекомендованою формою для проведення експедиційного етапу є одноденний похід до пам'ятки.

7.3. Конкурс проводиться за номінаціями, зміст яких визначається цим Регламентом проведення.

7.4. Зміст номінацій.

7.4.1. Номінація «Пам'ятки археології»

Нерухомі об'єкти культурної спадщини: кургани, могильники, городища, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв.

7.4.2. Номінація «Пам'ятки історії»

Окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців) та цивільного населення, які загинули у війнах, внаслідок політичних репресій.

7.4.3. Номінація «Пам'ятки архітектури та містобудування»

Окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані й характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів.

7.4.4. Номінація «Пам'ятки природи»

Окремі унікальні природні об'єкти, що мають наукове, пізнавальне, історичне, культурно-естетичне значення. Об'єктами дослідження можуть бути пам'ятки природи та заказники загальнодержавного та місцевого значення (комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні), заповідні урочища.

7.4.5. Спеціальна номінація «Пам'ятки Української революції у Запорізькій області».

Досліджуються історичні пам'ятки на території Запорізької області, що пов'язані або присвячені 100-річчю Української революції. Це можуть бути пам'ятники, меморіальні знаки, архітектурні об'єкти, пам'ятні місця тощо.

8. Вимоги до оформлення роботи

8.1. **Вимоги до роботи:** документ Microsoft Word, шрифт Times New Roman – 14 pt, інтервал – 1,0) загальним обсягом **не повинен перевищувати 10 сторінок. Об'єм файлу до 15 Мб.**

8.2. Обов'язкові розділи роботи

На **титульній сторінці** зазначаються назва адміністративно-територіальної одиниці, повне найменування закладу освіти та його підпорядкованість; назва Конкурсу, номінації, тема роботи. Далі зазначаються прізвище, ім'я, по-батькові автора(ів), місця їх навчання або

назва колективу (пошукової групи, гуртка, творчого об'єднання); прізвища, імена, по-батькові керівника (керівників), місця їх роботи, контактний телефон; рік виконання. *Рекомендований об'єм – 1 сторінка.*

Опис пошукової-краєзнавчої діяльності. Стисло актуалізується проблема, наводяться обставини утворення пам'ятки. Обов'язково вказується мета краєзнавчих досліджень, надається опис маршрутів експедицій. Далі подається інформація про виявлені легенди, перекази пов'язані з пам'яткою, цікаві дані з опрацьованої літератури, результати власних інтерв'ю та інша цікава інформація. Обов'язково має бути вказаний охоронний статус пам'ятки. У разі відсутності у пам'ятки охоронного статусу потрібно обґрунтувати необхідність його надання. *Рекомендований об'єм – 2 сторінки.*

В Описі стану пам'ятки наводиться інформація щодо загального стану пам'ятки, стану збереження, наявності охоронних знаків, виявлених порушень законодавства (за наявності). *Рекомендований об'єм – 1 сторінка.*

Фотографії (2-4 шт., розміром не менше 10x15), повинні відображати загальний вигляд пам'ятки з вказаною експозицією (напрямоком зйомки), її сучасний стан, виявлені порушення законодавства (за наявності). Серед фотографій обов'язково має бути сфотографований автор(и) роботи на фоні пам'ятки. *Рекомендований об'єм – 2 сторінки.*

Картографічний матеріал повинен вказувати розташування пам'ятки на місцевості, а також за потреби місце виявлених порушень законодавства стосовно пам'ятки, напрямок фотозйомки та іншу корисну інформацію. *Рекомендований об'єм – 1 сторінка.*

Висновки та рекомендації. *Рекомендований об'єм – 1 сторінка.*

Список використаних джерел. *Рекомендований об'єм – 1 сторінка.*

Додатки (за потреби). *Рекомендований об'єм – 1 сторінка.*

9. Підведення підсумків Конкурсу

9.1. Краєзнавчо-дослідницькі роботи оцінюються методом експертної оцінки згідно критеріям оцінювання.

9.2. Роботи, будуть оцінюватись за таким **критеріями**:

№ з/п	Критерій оцінювання	Максимальний бал
1.	Титульна сторінка	5
2.	Відповідність до вимог оформлення	5
3.	Опис пошукової-краєзнавчої діяльності	10
4.	Опис стану пам'ятки	10
5.	Фотографії	10
6.	Картографічний матеріал (місце розташування пам'ятки)	5
7.	Висновки та рекомендації	5
8.	Використання джерел (інтерв'ювання, використання архівних джерел, літератури, робота з очевидцями подій, носіями інформації)	5
9.	Якість оформлення роботи (грамотність, охайність)	5
	Всього	60

9.3. Роботи гуртків початкового рівня (якщо це вказано на титульній сторінці) будуть оцінені з коефіцієнтом 1,2.

9.4. Переможці визначаються за найбільшою сумою набраних балів.

9.5. На підставі висновків суддівської колегії роботи, які посіли I-III місця за кожним напрямом Конкурсу (зазвичай 50% від загальної кількості робіт), нагороджуються грамотами КЗ «Центр туризму» ЗОР.

9.6. Керівники виконавців робіт, що стали переможцями у окремих номінаціях Конкурсу, нагороджуються грамотами Департаменту освіти і науки облдержадміністрації.

З М І С Т

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
<i>Андрюшина Анна та Височина Дар'я, КАМ'ЯНА МОГИЛА: У ПОШУКАХ ОЙКУМЕНИ ЛЮДСТВА</i>	4
<i>Пошукова група «Краєзнавці», ВЕСЕЛІВСЬКИЙ ДУБ – «ПЕТРОВИЧ»</i>	6
<i>Фомінська Дарія та Закарлюка Богдан, ГЕОЛОГІЧНА ПАМ'ЯТКА ОСТАНЕЦЬ ФРАГМЕНТУ ВЕЛИКОГО ЛОЗОВАТСЬКОГО АНТИКЛІНАРІЮ</i>	13
<i>Пошукова група «Азимут», ГЕОЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА СТАН ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «ЦІЛИНА ЧЕРНОМОРЧЕНКА»</i>	20
<i>Вихованці краєзнавчого гуртка, ЛІСОВИЙ МАСИВ БІЛЯ Р. ДОМУЗЛА</i>	24
<i>Мирошникова Кира, ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПЛАВНОЇ ЧАСТИНИ РІЧКИ БЕРДА</i>	29
<i>Ішутін Олександр та Бачуріна Ірина, ДУБИ – СТАРОЖИЛИ ПІВДЕННИХ СТЕПІВ</i>	34
<i>Хлудєєва Кіра, Железкова Софія та Даніліна Анастасія, ПЕРЛИНА ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ – МОЛОЧНИЙ ЛИМАН, ЙОГО СУЧАСНИЙ СТАН І РОБЛЕМИ</i>	38
<i>Пошукова група «Азимут», СІТКУЛІ</i>	43
<i>Дубовик Іван та Напрягло Діана, ТУТ НАРОДЖУЄТЬСЯ ЛЕГЕНДА... ЖИТТЄДАЙНЕ ДЖЕРЕЛО РІЧКИ БЕРДИ</i>	50
<i>Смородіна Діана, Рубанова Катерина, Хімченко Дмитро та Лавров Олексій, ТАЄМНИЦІ ТА ЛЕГЕНДИ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ: ЗАКАЗНИК ЛИСА ГОРА</i>	58
<i>Голікова Карина, МОКРА МОСКОВКА – УНІКАЛЬНА ПАМ'ЯТКА ПРИРОДИ</i>	63
<i>Бобринок Ангеліна, ОБ'ЄКТ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ – РЕКРЕАЦІЙНА ТЕРИТОРІЯ СТАРОБЕРДЯНСЬКОГО ЛІСНИЦТВА (ЗАПОРІЗЬКА ОБЛ., МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ РАЙОН, С. СОСНОВКА)</i>	68
<i>Гурток «Історичне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР, ГОРА БЕЛЬМАК-МОГИЛА – НАЙВИЩА ТОЧКА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	69
РЕГЛАМЕНТ ПРОВЕДЕННЯ ОБЛАСНОГО КОНКУРСУ ПОШУКОВИХ РОБІТ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ «ПАМ'ЯТКИ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ»	73

Видання підготовлене до друку і віддруковане у
КЗ «Центр туризму» ЗОР
69091, м. Запоріжжя, вул. Немировича-Данченка, 46-а
Тел.: (061) 224-02-71. Тел.: 224-24-71
E-mail: info_turcenter@ukr.net
Сайт: www.zoctkum.ucoz.ua